

6 CASUS: MIGRANTEN IN OUDER-COMMISSIES EN DE POLITIEKE STRIJD ROND 'ZWARTE' EN 'WITTE' SCHOLEN

6.1 INLEIDING

Critical case

Nu ik de belangrijkste kenmerken van etnische minorisering en de historische ontwikkeling van dat proces heb uiteengezet, wil ik aanstonds ingaan op de praktijk. Hierbij beperk ik mij tot één onderdeel van het sociale leven, te weten de Nederlandse politiek. Let wel: deze casus is niet representatief voor 'de' politieke activiteiten van migranten. Het gaat hier, in methodologische termen, om een *multiple critical case study*, wat inhoudt dat de resultaten analytisch generaliseerbaar zijn tot een theoretische redenering (Yin 1984: 41-53). Met deze kritische gevalstudie wil ik dus onderzoeken in hoeverre ons inzicht is gediend met een benadering die uitgaat van het samenspel van ideologische, politieke en economische processen en in hoeverre het historisch specifieke proces van minorisering daarin aanwezig is. Ik kijk dus niet hoe wijdverbreid minorisering is, maar ga na of de hier ontvouwde theoretische invalshoek ons inzicht verschaft.

Ik kies hier voor een geval dat niet zo voor de hand ligt. Bij politieke participatie denken we meestal aan verkiezingen, partijpolitiek en inspraakprocedures, terwijl we het politieke leven op een wat triviale niveau over het hoofd neigen te zien. Zonder de betekenis van die 'hogere' politiek te willen bagatelliseren, wil ik mij nu eens verdiepen in een voorbeeld van politieke actie rondom een kwestie die de persoonlijke levenssfeer direct raakt. Ook hier neem ik de effecten van minorisering waar. De casus hieronder heeft betrekking op het onderwijs.

Oproer op school

De situatie op school is een voortdurende zorg voor leerkrachten, ouders en anderen en die voeren hierover geregeld overleg. Binnen de school is dit overleg - voorzover het bepaalde collectieve zaken aangaat - sinds jaar en dag geïnstituti-

onaliseerd in de oudercommissie, naderhand officieel de medezeggenschapsraad. Dit college is een door de overheid voorgeschreven arena voor *binnenschoolse* politiek, maar het komt wel eens voor dat de betrokkenen buiten de schoolpoort treden. Zo gebeurt het een enkele keer dat ouders en (soms ook leerkrachten) de straat op gaan om bepaalde 'grotere' politieke doelen te verwezenlijken.

Welnu, op 5 september 1986 verzamelt een grote groep ouders en hun kinderen zich op het plein voor een oude basisschool in Rotterdam-Zuid, toevallig het schoolplein waar ik als klein jongetje vaak speelde. Zij protesteren tegen de onhoudbare situatie dat zich in één en hetzelfde pand twee openbare scholen bevinden, de *Piramide* en de *Blijvliet*, die zeer uiteenlopende concentraties migranten kennen. Onder het motto 'Samen wonen, samen leven, samen op school' eisen zij de onmiddellijke opheffing van die segregatie en de verwezenlijking van 'integratie'. De actie is niet de eerste waarin de samenstelling van de schoolpopulatie wordt geïmpliciteerd,⁸⁹ en - zoals ik achteraf vaststel - beslist ook niet de laatste: sterker nog, deze actie blijkt een katalyserende werking op andere acties te hebben. Zo duurt het niet lang of het gistende ongenoegen op een basisschool elders in Rotterdam, de *Combinatie '70*, komt tot uitbarsting. Ouders en diverse anderen trekken luidruchtig bij de gemeente aan de bel. Eensklaps komen in het hele land ouders, leerkrachten, onderwijsvakorganisaties, journalisten, wetenschapsmensen, ambtenaren en politici in beweging om het 'probleem' van de 'hoge-concentratiescholen' aan de kaak te stellen. Wat de gemeentelijke overheid in de Maasstad in eerste instantie trachtte te voorkomen, gebeurt uiteindelijk toch: het issue van de samenstelling van het leerlingenkorps raakt op de politieke agenda. Het is niet alleen het politieke resultaat dat de acties op de Piramide en de Combinatie '70 zo interessant maakt. Uit de publiciteit valt op te maken dat beide acties voortkomen uit de respectievelijke oudercommissies en dat migranten het merendeel van de protesterenden vormen! Dat is uitermate opvallend, want hebben migranten niet de reputatie dat zij moeilijk te mobiliseren zijn? Maar wellicht nog curieuzer is dat zij in het geweer komen *tegen hun eigen aanwezigheid!* De actievoerders brengen namelijk naar voren dat een hoge concentratie van migranten en een

89 In de meeste gevallen luiden leerkrachten, politici, de overheid, journalisten of onderzoekers de noodklok, maar ik heb geen ouder voorbeeld kunnen vinden van georganiseerd verzet van (migranten)ouders tegen de verhoudingen op school.

lage van inheemse Nederlanders schadelijk is voor het onderwijspeil en nadelig voor het 'integratieproces' van migranten in de klas, op school en in de rest van de Nederlandse samenleving. Dat migranten zichzelf problematiseren en voor dat doel massaal in actie komen, dat is nog niet eerder vertoond.

Volgens de gangbare theoretische invalshoek - het 'minderhedenparadigma' - zou ik de spectaculaire betrokkenheid van migranten voor zulk een zaak moeten opvatten als bewijs van hun 'integratie' in de (school)politiek, maar ik ben er niet zo van overtuigd dat deze invalshoek mij een zuiver inzicht verschaft. Laat ik hier beide theoretische invalshoeken vergelijken. Voor de goede orde: ik analyseer hier het proces van machtsvorming van migranten aan de hand van a) hun deelname aan oudercommissies en b) hun betrokkenheid in een (school)politieke actie. Ik ga hier niet in op de effecten van getalsverhoudingen op de kwaliteit van het basis-onderwijs. Dat terrein laat ik zeer graag aan onderwijskundige specialisten over.⁹⁰

Hypothesen

Om de verschillende gezichtspunten - die van het 'minderhedenparadigma' en die van het 'minoriseringsparadigma' - goed te kunnen vergelijken - en de superioriteit van het laatste paradigma te demonstreren - formuleer ik rivaliserende hypothesen: één stelsel hypothesen voortvloeiend uit het 'minderhedenparadigma' (in de linker kolom) en één stelsel voortvloeiend uit het andere, neomarxistische paradigma (in de rechter kolom). Hierna zal ik deze hypothesen op hun houdbaarheid toetsen.

90 Onderwijskundigen hebben recentelijk heel wat publikaties over dat onderwerp het licht doen aanschouwen. Zij nemen uiteenlopende (niet zelden normatieve) standpunten in (zie Penninx en Rath 1990b: 3-6). In het themanummer van *Migrantenstudies* getiteld 'De etnisch-culturele samenstelling van scholen: oorzaken en gevolgen', dat ik met R. Penninx samenstelde, is een uitgebreide bibliografie over dit onderwerp opgenomen (1990a).

Machtsvorming van migranten is een kwestie van 'integratie'. Nederland is een 'open' samenleving, waarin politieke macht in beginsel binnen ieders handbereik ligt. Dat sommigen meer macht hebben dan anderen, komt doordat zij de regels van het spel beter beheersen. Er is sprake van 'integratie' wanneer migranten die regels gaan beheersen en zij in het systeem participeren als waren zij inheemse Nederlanders.

De politieke cultuur van migranten is een hinderpaal voor volwaardige participatie. In de Nederlandse politiek overheerst een bepaalde manier van doen, een bepaalde politieke cultuur. Migrantten zijn echter op een afwijkende manier politiek gesocialiseerd. Hun politieke cultuur sluit niet goed aan op de Nederlandse, en dat belemmert hun participatie. Naarmate de politiek-culturele verschillen afslijten - door de tijd of als gevolg van speciale programma's - zullen zij meer en efficiënter deelnemen aan de politiek.

Machtsvorming is een kwestie van sociale verdeling. Nederland is geen 'open' samenleving, maar één waarin sommige categorieën van de bevolking structureel meer of minder toegang hebben tot geprivilegieerde posities. Er bestaat een sociaal geconstrueerde hiërarchie aan de hand waarvan schaarse sociale goederen en diensten, zoals politieke macht, worden verdeeld. Politieke machtsvorming is derhalve het resultaat van een politiek en ideologisch proces van verdeling.

Niet sociaal-culturele kenmerken zelf, maar de problematisering ervan is een hinderpaal voor volwaardige toegang tot de politieke macht. De constructie van een hiërarchie aan de hand waarvan de verdeling van politieke macht geschiedt, verloopt in Nederland op een specifieke manier. Men geeft hier bovenal betekenis aan sociaal-culturele kenmerken, waarbij de mate van (non-)conformiteit iemands positie in de hiërarchie bepaalt: minorisering. Degenen die zich het minst conformeren aan de imaginaire standaard worden ideologisch buiten de imaginaire gemeenschap geplaatst, hetgeen hun toegang tot sociale goederen en diensten negatief beïnvloedt.

De klassepositie van migranten is geïsoleerd van en ondergeschikt aan hun culturele positie. Politieke participatie is iets dat zich afspeelt in het culturele domein. De (politieke) cultuur en de mate van 'integratie' zijn de voornaamste determinanten van het politieke gedrag van migranten. Hun klassepositie staat daar goeddeels los van.

De overheid reageert op de specifieke positie van 'etnische minderheden' door maatregelen gericht op hun 'geleide integratie'. In de Nederlandse verzorgingsstaat neemt de overheid de verantwoordelijkheid op zich om 'achterstandsgroepen' bij hun sociale stijging te helpen. Zo faciliteert zij de 'integratie' van 'etnische minderheden' door barrières te slechten en speciale voorzieningen die dit proces 'geleiden', in het leven te roepen c.q. te ondersteunen. Aldus redresseert de overheid de onvolkomenheden van het 'vrije maatschappelijke spel'.

De klassepositie van migranten is onlosmakelijk verbonden met sociaal-culturele factoren. De klassepositie van mensen wordt mede bepaald door ideologische factoren, in dit specifieke geval het proces van minorisering. Het problematiseren van sociaal-culturele kenmerken is onderdeel van het proces van klassevorming. Het primaat ligt dus bij de klassepositie, die in sociaal-culturele termen wordt beleefd.

De overheid loopt voorop bij het construeren van 'probleemgroepen' zoals 'etnische minderheden'. De overheid waakt over de eenheid van de natie, de continuïteit van het productieproces en over de sociale verdeling van schaarse goederen en diensten. Als gevolg daarvan heeft zij een belangrijk aandeel in het verloop van politieke en economische processen, en dus ook in het proces van minorisering. Met name het Minderhedenbeleid, dat is gericht op de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden', reproduceert de ideologische voorstelling dat bepaalde migranten 'anders' zijn en geen volwaardige leden van de imaginaire gemeenschap van Nederlanders. De overheid draagt aldus bij aan de creatie van 'probleemgroepen'.

Categoriale voorzieningen zijn noodzakelijk om de 'integratie' van 'minderheden' in de politiek te faciliteren. Het wordt wenselijk geacht dat 'etnische minderheden' participeren in de politieke besluitvorming, maar hun politieke cultuur staat een volwaardige participatie in de weg. Via speciale voorzieningen kunnen zij toch meedoen en bovendien zich zo geleidelijk de Nederlandse manier van doen eigen maken. Dergelijke voorzieningen hebben een 'sluisfunctie' en fungeren als 'kweekvijver' voor politici in spe uit de kringen der 'etnische minderheden'. Ze komen tegemoet aan hun behoefte om op 'eigen', cultureel bepaalde manier actief te zijn. De functionarissen van zulke voorzieningen, met name de 'migrantenwerkers' onder hen, vervullen zo een 'brugfunctie' tussen de 'etnische minderheden' en Nederlandse politieke instellingen.

Categoriale voorzieningen zijn het product van minorisering en zijn derhalve contraproductief voor de machtsvorming van migranten. Migranten die zich sociaal-cultureel niet conformeren aan de Nederlandse levenswijze, horen niet bij de Nederlandse imaginaire gemeenschap en worden bijgevolg uitgesloten van toegang tot bevoorrechte posities. Categoriale voorzieningen spelen een rol in het verdelingsproces. Ze geven deze migranten weliswaar een plek in de politieke besluitvorming, maar één buiten de centrale politieke arena's. Dat leidt soms tot de paradoxale situatie dat migranten wel worden gemobiliseerd, maar niet of nauwelijks tot machtsvorming komen. Dat komt doordat categoriale voorzieningen de ideologische voorstelling reproduceren dat migranten 'anders' zijn en incapabel tot volwaardig politiek gedrag en fungeren als alibi voor reguliere politieke instellingen om migranten niet tot centrale posities van macht toe te laten.

In de slotparagraaf van dit hoofdstuk zal ik op deze hypothesen terugkomen. In het tussenliggende stuk doe ik zo min mogelijk uitspraken in de richting van deze of gene hypothese. Door op een laag niveau van abstractie 'gewoon' weer te geven wat er is gebeurd volg ik een oude etnografische stelregel. Overigens ben ik me maar al te goed bewust van de betrekkelijkheid van deze opzet. Elke onderzoeker

selecteert immers zijn materiaal, benadert de werkelijkheid met een bepaalde theoretische bril (zie paragraaf 2.1). Toch kies ik voor een meer 'rauwe' presentatie van de 'echte wereld'. In de eerste plaats krijgt de lezer daardoor de mogelijkheid zelf een oordeel te vormen. En in de tweede plaats kan hij of zij zo een betere indruk krijgen van de nuances en weerbarstigheid van de werkelijkheid.

Werkwijze

Mijn eerste kennismaking met de actie in de Maasstad was een bericht in de krant. Ik bleef de gebeurtenissen op de voet volgen, wat niet zo moeilijk was, omdat de plaatselijke en landelijke media er bovenop zaten. Toen ik eenmaal had besloten deze politieke actie tot voorwerp van studie te maken, kwam het knipselarchief dat ik toen had aangelegd, mij goed van pas.

Ik heb de gebeurtenissen op de Piramide en die op de Combinatie '70 als volgt kunnen reconstrueren. Om te beginnen heb ik alle relevante documenten bestudeerd, variërend van kranteberichten tot nota's van de gemeente, een school of een vakbond. Ik heb met name de archieven van de oudercommissies doorgenomen, althans de delen die ik boven water kon halen. Op de Combinatie '70 trof ik de meeste stukken wel aan, zij het op verschillende plaatsen, maar van het archief van de oudercommissie van de Piramide heb ik maar een beperkt deel kunnen achterhalen. Ik heb vervolgens mensen benaderd die bij de verwickelingen betrokken waren geweest. Zo sprak ik met leden en ex-leden van de respectievelijke oudercommissies, leerkrachten, ambtenaren op het stadhuis, functionarissen op projectbureaus voor Onderwijsvoorrangsbeleid (OVB), vakbondsmensen, de wethouder, en met mensen uit diverse andere instellingen. In totaal interviewde ik ruim vijftig personen, waarvan enkele telefonisch. Meestal kon ik volstaan met één enkel interview, maar sommige mensen heb ik wel drie keer uitgebreid aan de tand gevoeld. Daarnaast voerde ik tussendoor talrijke korte gesprekjes. De acties brachten soms wel meer dan honderd ouders op de been en het zou ondoenlijk zijn, en ook niet erg zinvol, om al die mensen afzonderlijk aan het woord te laten. Daarom zocht ik vooral - zij het niet uitsluitend - naar de meer centrale personen. Ik deed dat door consequent te vragen wie ik beslist moest spreken. Na verloop van tijd hoorde ik geen nieuwe namen meer en kon ik gevoegelijk aannemen dat mijn lijst tamelijk volledig was. Om te voorkomen dat

ik mij zou vastklampen aan een bepaalde coterie, zocht ik bijwijken ook naar mensen met afwijkende opvattingen.

De directeur van één der onderzochte scholen fronste zijn wenkbrauwen toen ik hem bij de eerste kennismaking vertelde dat ik met Turkse en Marokkaanse ouders zou gaan praten. Die praten niet zomaar met een vreemde, wist hij. Hoe anders was de praktijk. Ik zie mij nog zitten, daar in die gastenkamer omringd door plastic bloemen en in gesprek met een uitermate spraakzame Marokkaan. En een week later zat ik er weer. In het algemeen trof ik een grote bereidheid om mee te werken. Niettemin weigerden voor het eerst in mijn loopbaan enkele mensen hun medewerking, in totaal twee personen (niet verbonden aan de school van deze directeur). Beide weigeraars, een Nederlandse en een Turkse, gaven als reden op weinig te voelen voor een gesprek over zulk een nare kwestie. De gebeurtenissen hadden hen te zeer aangegrepen. Twee anderen - beiden leerkracht - stonden mij "met tegenzin" te woord, zoals zij mij niet ontveinsden. Dat zij zich toch lieten interviewen was slechts om zich ervan te vergewissen dat hun gezichtspunt goed over het voetlicht zou komen. Feit is dat ik bijzonder veel boze, rancuneuze en verbitterde mensen tegenover mij heb gehad. De conflicten, met name die op en rond de Piramide, hadden zonneklaar diepe sporen getrokken in het leven van de betrokkenen. De één was slachtoffer van een media-hetze, de ander vreesde gedurende de actie zijn of haar baan te verliezen, en weer een ander balanceerde toen op de rand van een zenuwinstorting of had er al een. Mijn onderzoek reet oude wonden open, zoveel was wel duidelijk. Los van de narigheid voor de betrokkenen zelf, had deze emotionaliteit ook consequenties voor mijn onderzoek. Overigens niet altijd ten nadele. Ik vermoed dat de enthousiaste medewerking van sommige informanten vooral voortkwam uit hun hoop op rehabilitatie. Anderen wilden maar wat graag kankeren en bij mij hadden zij die gelegenheid. Mijn empathie met de betrokkenen sloeg nu eens om in sympathie, dan weer in antipathie. Echter, juist omdat de onderzochte kwestie zo *veel* mensen emotioneel heeft geraakt, rust op mij extra zwaar de plicht om zo zorgvuldig, objectief en eerlijk mogelijk verslag te doen van de gebeurtenissen. In de rapportage en analyse heb ik mij zo goed mogelijk van die taak gekweten.

Er is een ander aspect dat in mijn onderzoek interfereerde. Ten tijde van het

veldwerk was ik verbonden aan het Centrum voor Studies van de Multi-Etnische Studies (SMES) van de Utrechtse universiteit. Voor tenminste één sleutelinformant was dat aanvankelijk een reden om weinig openhartigheid aan de dag te leggen, dat bekende zij tenminste achteraf. Zij veronderstelde op basis van haar inschatting van de hoogleraar van het centrum, dat SMES een onderdeel van de overheidsbureaucratie was. Ik geloof dat ik haar vertrouwen uiteindelijk wel heb gewonnen. Toch verontrustte haar bekentenis mij nogal, want hoeveel mensen meer hebben om dezelfde reden terughoudendheid betracht? Ik weet het niet.

Mijn rol is niet steeds die van pure onderzoeker geweest. Ik ben namelijk een aantal jaar lid geweest van het bestuur van een plaatselijk antidiscriminatie-instituut en in die hoedanigheid volgde ik de verwickelingen in het onderwijs op de voet. Maar ik deed meer. In het kielzog van de gebeurtenissen op de Piramide vond een groot aantal personen en instellingen uit de sfeer van het onderwijs en het 'minderhedenwezen' elkaar in een beraad. Dit beraad stelde zich onder andere ten doel de kwestie van de segregatie op de politieke agenda te plaatsen. Ik was één van degenen die namens het antidiscriminatie-instituut in dit beraad participeerden. Ik heb van deze positie dankbaar gebruik gemaakt. Niet alleen passeerde mij veel informatie, ik ontmoette ook veel mensen. Riemer (1977) kenschetst een dergelijk werkwijze als 'opportunistisch onderzoek'. Daarvan is sprake wanneer de onderzoeker voordeel trekt uit de omstandigheden waarin hij 'toevallig' verkeert. De belangrijkste voordelen zijn volgens Riemer dat de onderzoeker makkelijker toegang heeft tot zijn onderzoeksgroep, daar beter *rapport* mee kan onderhouden, en beter in staat is de gevonden gegevens juist te interpreteren. Het lijkt geen twijfel dat verschillende informanten, doordat zij mij al kenden, bereidwilliger waren om mee te werken. Toch waren die voordelen in mijn onderzoek maar betrekkelijk: slechts een deel van mijn informanten trof ik daar. Riemer noemt trouwens ook nadelen. Hij wijst op emotionele conflicten, het risico van *going native*, en op de moeilijkheid om het onderzoek te repliceren. Dat laatste is volgens mij niet specifiek voor 'opportunistisch onderzoek'; het bezwaar geldt voor elk onderzoek waarin de onderzoeker zijn eigen meetinstrument is. De innerlijke conflicten waar Riemer op doelt, herken ik wel, ofschoon ik die -zoals gezegd - ook buiten het beraad ervoer. Feit is niettemin dat ik mij daarbinnen

soms ongemakkelijk voelde: als onderzoeker onthield ik mij van een standpunt over 'zwarte scholen' of over andere relevante zaken, maar als vertegenwoordiger van een instituut droeg ik het standpunt van het bestuur uit. Ik kan mij voorstellen dat niet altijd duidelijk was welke pet ik op een bepaald moment op had. Voorzover het mijn onderzoek betreft, had mijn deelname aan het beraad vooral een strategische functie. De wederwaardigheden van het beraad zelf stel ik hieronder slechts summier aan de orde. Voor de goede orde: ik had geen directe bemoeienis met de acties op de Piramide en de Combinatie '70 zelf.

Dan iets over de validiteit van het onderzoek. Ben ik erin geslaagd om de juiste gang van zaken te reconstrueren? In hoeverre kan ik afgaan op wat de betrokkenen mij vertelden of wat ik in documenten vond? Er is reden om hier sceptisch over te zijn. Het gaat immers om een kwestie die de gemoederen flink heeft beroerd en zulke omstandigheden zijn niet bevorderlijk voor een waarheidsgetrouwe weergave van de gebeurtenissen. Bovendien bevroeg ik mijn informanten over een kwestie die al enige tijd achter de rug lag. Het gros van mijn veldwerk heb ik verricht in 1988 en 1989, terwijl bijvoorbeeld de acties op de Piramide zich in 1986 afspeelden. Mocht ik wel rekenen op het scherpe geheugen van mijn informanten? Bos (1986) stelt dat vertekening door een falend geheugen zich niet of nauwelijks voordoet bij een retrospectieve periode van drie jaar. Zijn bevinding zou mij gerust moeten stellen, maar toch. Ik nam in ieder geval zijn raad ter harte door uit te gaan van een "strakke en systematische aanpak", zonder de informant de gelegenheid te ontnemen om "zijn verhaal van de nodige 'toeters en bellen' te voorzien" (Ibid.: 397). Mijn belangrijkste strategie om geldige informatie te verwerven en om verworven informatie op waarde te kunnen schatten, was het zinvol combineren van verschillende onderzoeksmethoden en -bronnen: triangulatie (Cf. Teunissen 1985). Zo combineerde ik materiaal uit geschreven bronnen zoals nota's, kranteberichten, brieven van het bevoegd gezag of van actievoerders enzovoorts, met materiaal uit de verschillende interviews, en andersom. Gedurende de loop van het onderzoek vormde ik mij een beeld van de gebeurtenissen die ik in volgende interviews of bij het lezen van nieuwe stukken kon toetsen. Waarschijnlijk heb ik op die manier de interne validiteit van het onderzoek bevorderd. Bij conflictueuze kwesties zoals de onderzochte lopen de standpunten meestal nogal uiteen, en dat ondermijnt enigszins de strategie van

triangulatie. Daar staat tegenover dat het hier voor een niet onbelangrijk deel gaat om de manier waarop mensen de strijd rond 'concentratiescholen' hebben beleefd. In zo'n geval is de interpretatie van de 'feiten' van groter belang dan de 'feiten' zelf. Wanneer dat voor het verslag van belang is - bijvoorbeeld omdat het interpretatieve informatie betreft - vermeld ik hieronder steeds de bron.

6.2 HET PROBLEMATISEREN VAN MIGRANTEN IN HET ONDERWIJS

De Piramide en de Combinatie '70 hebben de reputatie 'zwart' te zijn: bijna alle leerlingen komen uit een migrantengezin of, zorgvuldiger geformuleerd, behoren tot een geminoriseerde categorie. Niemand zou immers de Amerikaanse school in Rotterdam, de Franse in Den Haag of de Japanse in Amsterdam aanduiden als 'zwarte' scholen. In veler ogen is het niet goed dat 'minderheden' in concentraties bijeen zijn. De meningen over wat precies nadelig is of waar het omslagpunt naar 'te hoog' ligt, lopen uiteen (zie voor een overzicht Bovenkerk et al. 1985). Maar over het uitgangspunt dat '*etnische minderheden*' als aparte categorie onder de loep moeten worden genomen, bestaat grote overeenstemming. Dit ideologische kader plaveit de weg voor een bepaald type politieke maatregelen. Let wel: in dit hoofdstuk geef ik geen argumenten vóór of tegen concentratie of segregatie. Het gaat mij alleen om het ideologische discours en de politieke strijd rondom die kwestie.

Het problematiseren van deze migranten is beslist niet van de laatste jaren. In het vorige hoofdstuk heb ik dat uitgebreid beschreven. In deze paragraaf volsta ik met het aanstippen van enkele kenmerkende voorbeelden van minorisering in het onderwijs. Al in 1962, wanneer de eerste kinderen van 'gastarbeiders' in Nederland voet aan de grond zetten, gaan de kersverse stichtingen voor hulp en bijstand aan buitenlandse werknemers meteen aan de slag om elke vorm van concentratie te voorkomen. Zij dirigeren de kinderen naar verschillende scholen, "zulks ter bevordering van de aanpassing van de gezinnen" (Van der Velden 1966: 92). Hierover zijn afspraken met de overheid gemaakt. In 1974 brengt het Ministerie van Onderwijs het *Beleidsplan voor onderwijs aan groepen in achterstandssituaties* uit. Daarin zet het uiteen dat enige concentratie van "kinderen van buitenlandse werknemers" wel handig is, maar uitsluitend om de technische organisatie van het

Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) te kunnen optimaliseren (Ministerie van Onderwijs 1974: 37). De concentratie van "buitenlandse leerlingen" mag echter niet boven de plusminus 25 procent van de totale schoolbevolking uitgaan. "Grotere aantallen buitenlandse leerlingen op één school zouden de integratie kunnen belemmeren."

In de *Nota Migranten in Rotterdam* uit 1978 - één van de eerste pogingen op dit bestuursniveau om de 'problemen' van migranten integraal aan te pakken - betoont de gemeente bezorgdheid over de rap toenemende concentratie van "buitenlandse en Surinaamse leerlingen" in het kleuter- en lager onderwijs (Gemeente Rotterdam 1978: 31-33). De gemeente vreest dat bij afwezigheid van inheemse Nederlandertjes de 'integratie' uitblijft. Kort hierop presenteert de gemeente voor de tweede maal een spreidingsbeleid,⁹¹ ditmaal onder de noemer van 'gebundelde deconcentratie' (Gemeente Rotterdam 1979). In de desbetreffende nota signaleert de gemeente het "zeer ernstige knelpunt" van de "verallochtoning" van scholen (Ibid.: 15; zie ook Schmitz 1979: 54-55).

In de loop van de jaren tachtig ontwikkelt het Ministerie van Onderwijs in het kader van het algemene Minderhedenbeleid het 'onderwijsvoorrangsbeleid', gericht op het verminderen van onderwijsachterstanden ten gevolge van sociale, economische en culturele omstandigheden (Teunissen 1988: 8-9; Tesser et al. 1989: 4-8). Het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC), dat speciaal voor bepaalde 'etnische minderheden' bestaat, gaat hiervan deel uit maken. Het OETC krijgt aldus een meer transitionele functie. In de Rotterdamse nota *Kwaliteit aan de basis* over het openbaar onderwijs, staat met zoveel woorden dat "Het ETC onderwijs een brugfunctie [vervult] tussen school- en thuismilieu." Het OETC zou met name het "onderwijsondersteunend gedrag van ouders" kunnen bevorderen (Gemeente Rotterdam 1987: 17). De 'onderwijsvoorrangsgebieden' blijken voor een belangrijk deel samen te vallen met de gebieden waar veel migranten wonen. Dat wekt de associatie dat kenmerken van migranten onderwijsachterstand genereren.

Die associatie wordt in zekere zin bevestigd door de wijze waarop het ministerie de omvang van het personeelsbestand gaat bepalen. Niet alleen het aantal leerlingen telt daarin mee, maar ook de samenstelling van het leerlingenkorps. De regels zijn zo opgesteld dat naarmate de school meer 'probleemkinderen' heeft, zij

meer faciliteiten ontvangt. Criteria zijn de opleiding van de ouders, hun beroep en het land van herkomst. Dat laatste is blijkbaar een indicatie van de sociaal-culturele omstandigheden waarin een kind opgroeit. De mate van sociaal-culturele afstand tikt flink aan, veel meer dan sociaal-economische achterstand. Let maar eens op de wegingsscores. Een Nederlandse 'standaardleerling' (dat wil zeggen uit de midden- of hogere klassen) scoort 1,0; een Nederlandse leerling uit een lager sociaal-economisch milieu scoort 1,25; een woonwageneigenaar scoort al 1,70; en een leerling van vreemde komaf⁹² uit een lager sociaal-economisch milieu maar liefst 1,9, dus zowat twee maal zoveel als een 'standaardleerling'.⁹³ Of deze weging of wegingsscores terecht zijn of niet, is mij om het even (al lijkt het mij op zijn minst een tamelijk generaliserende maatregel).⁹⁴ Voor mij is de minoriserende strekking ervan relevant: de overheid en maatschappelijke organisaties merken bepaalde categorieën van de bevolking officieel aan als 'achterstandsgroepen', (mede) omdat die bepaalde sociaal-culturele kenmerken zouden bezitten. Wat een geweldige impact moeten dit gedachtengoed en zijn politieke uitdrukkingen hebben op de manier waarop ouders en leerkrachten de aanwezigheid van migranten (in het onderwijs) ervaren. Ik kom hier straks op terug.

6.3 OUDERPARTICIPATIE IN HET ONDERWIJS

Een aangelegenheid vooral voor de hogere sociale klassen

Alvorens de situatie op de Piramide en de Combinatie '70 te bespreken, eerst

91 De eerste keer was in 1972. Zie voor een uitgebreide verslaglegging Sloot 1986.

92 Volgens het Formatiebesluit WBO gaat het hierbij om kinderen waarvan één van de ouders is geboren in Griekenland, Italië, Joegoslavië, Spanje, Portugal, Kaapverdië, Marokko, Turkije, Tunesië, Suriname, de Nederlandse Antillen, of een niet-Engelstalig land buiten Europa met uitzondering van Indonesië, of waarvan één van de ouders in Nederland is toegelaten op grond van artikel 15 van de Vreemdelingenwet, of een kind dat wordt gerekend tot de Molukse bevolkingsgroep (zie Kloosterman 1986: 110-111).

93 Deze regeling vervangt een andere. Tot dusver werden migranten die minder dan twee jaar Nederlands onderwijs hadden genoten aangeduid als 'A-leerlingen'. Na die twee jaar werden ze 'B-leerlingen'. Voor 'A-' en in mindere mate voor 'B-leerlingen' waren extra faciliteiten beschikbaar.

94 De onderwijskundige beoordeling van de weging(sscores) is een zaak voor specialisten. Ik begrijp overigens dat de procedures al wel zijn bekritiseerd (Tesser et al. 1989: 112-113).

enkele algemene opmerkingen over ouderparticipatie in het onderwijs. Ouders hebben formeel het recht zich te bemoeien met wat op school gebeurt. Zo kunnen zij ten behoeve van de school en het onderwijs ondersteunende werkzaamheden verrichten.⁹⁵ We moeten hierbij denken aan hulp bij het organiseren van het Sinterklaas- en carnavalsfeest, het schoolreisje en de werkweek, het leesouderschap, enzovoorts. Daarnaast kunnen zij zich uitspreken over alle zaken die met de school te maken hebben en kunnen zij zelfs voorstellen ter zake doen aan het bevoegd gezag. Krachtens de *Wet medezeggenschap onderwijs* (WMO), die in 1982 in werking treedt, dienen op alle scholen daartoe medezeggenschapsraden te worden opgericht.⁹⁶ In die raden hebben vertegenwoordigers van de ouders zitting, alsmede vertegenwoordigers van het personeel en eventueel nog andere personen. Ouders kunnen zich desgewenst ook verenigen in een geledingenraad, met uitsluitend ouders, die op verzoek of eigener beweging aan de medezeggenschapsraad advies kan geven. Deze ouderraad herinnert een beetje aan de traditionele oudercommissie. De organisatie en bevoegdheden van de raad zijn zorgvuldig gereguleerd, enigszins naar het model van de ondernemingsraden (zie Deetman 1980; Goetheer 1982; Sorimans 1986). De hele opzet doet zeer formalistisch aan en op voorhand vermoed ik dat medezeggenschap een bezigheid is voor specialisten.

Smit en anderen gingen na hoe de Wet medezeggenschap onderwijs functioneert en hun resultaten bevestigen mijn vermoeden (Smit en Pelkmans 1986; Smit et al. 1987; Smit 1988; zie ook Fonderie en Marx 1986; Van Ham 1986). Weliswaar zijn de meeste raden volledig bezet - al kost het op basisscholen ongelofelijk veel moeite om bereidwillige ouders te vinden - en zijn de onderlinge verhoudingen prima, zodra het gaat om het uitoefenen van invloed staan ouders (en trouwens ook veel personeelsleden) met de mond vol tanden. Ze kunnen maar moeilijk met de reglementen overweg, kennen hun bevoegdheden niet en ervaren een fundamenteel gebrek aan informatie over wat er op school gaande is. Mede doordat ze niet dagelijks op school vertoeven, zijn ze voor hun informatie afhankelijk van de schoolleiding en het schoolbestuur, maar die zijn in het algemeen niet zo scheu-

95 Dit is een recht, vastgelegd in artikel 27 van de Wet op het Basisonderwijs (WBO).

96 Rupp (1974) geeft een overzicht van de verschillende vormen van ouderparticipatie die in de loop van de geschiedenis opgang deden. Het is interessant dat de betrokkenheid van

tig. Met name de schoolleiders, zo stellen de onderzoekers, hebben een enorme invloed, beschikken over geweldige mogelijkheden tot manipulatie, en neigen tot monopolisering. De meerderheid van de ouders geeft te kennen dat zij behoefte heeft aan (bij)scholing ter zake.

Smit en Pelkmans (1986: 193) merken op dat ouders op 'stimuleringscholen' nogal terughoudend zijn om daadwerkelijk invloed uit te oefenen op het schoolbeleid. Die scholen voeren speciale programma's uit gericht op het verbeteren van het onderwijsniveau van leerlingen uit sociaal-economisch en sociaal-cultureel achtergestelde milieus. Dit lijkt erop te wijzen dat participatie in medezeggenschapsraden vooral een aangelegenheid is van ouders uit de hogere klassen. De betekenis hiervan kan moeilijk worden overschat: het is klaarblijkelijk algemeen dat mensen uit de lagere klassen minder vaak hun partijtje meeblazen.⁹⁷ Over de deelname van migranten melden de onderzoekers amper iets. Uit Smit (1988: 69-70) leid ik wel af dat "ouders van niet-Nederlandse herkomst" minder participeren in ouderraden en dergelijke. Volgens Smit komt dat enerzijds door hun "andere culturele achtergrond, waardoor deze ouders zelf niet altijd aanbieden om te helpen", en anderzijds doordat leerkrachten "geen (extra) moeite doen" om hen bij dit soort activiteiten te betrekken. Sterker, het valt Smit (Ibid.: 78-80) op hoe veel vaker de leerkrachten Nederlandse ouders benaderen dan "ouders van niet-Nederlandse herkomst". De laatsten zouden de Nederlandse taal niet zo goed beheersen.

Arends en anderen (1986: 47-49) observeren de sociale verhoudingen binnen enkele Rotterdamse basisscholen van etnisch of nationaal gemengde samenstelling en zij vinden eveneens dat ouders maar mondjesmaat deelnemen aan schoolactiviteiten. Dat is met name in de oude wijken het geval, waar de "bovenlaag", dat wil zeggen "mensen met een middelbare opleiding", grotendeels is verhuisd. De weinige actieve ouders willen vrijwel uitsluitend meehelpen bij praktische activiteiten en zijn heel moeilijk te betrekken bij inhoudelijke discussies, bijvoorbeeld over het schoolwerkplan. De onderzoekers tekenen uit de monden van schoolleiders verschillende redenen voor deze situatie op. De inhoudelijke discussies zouden te moeilijk zijn, en veel ouders onvoldoende geïnteresseerd of

ouders niet alleen democratische oogmerken heeft, maar ook opvoedkundige en emancipatoire.

97 Weide en Van der Werf (1990) onderzochten onder andere het bezoek aan ouderavonden en zij concluderen eveneens dat met name de ouders uit "hoog en midden milieu" voor dit soort activiteiten te porren zijn.

niet gewend aan participatie. Voor migranten zouden daarboven nog extra redenen gelden, zoals de werkbelasting van de mannen, gebrekkige kennis van het Nederlands en het taboe voor vrouwen om aan dergelijke dingen mee te doen.

Van den Berg-Eldering, Adriaansen en Grebel (1980: 128-131) noteren naast deze redenen dat Nederlandse ouders soms weerstand bieden tegen de organisatie van migranten in de oudercommissie, terwijl leerkrachten soms doelbewust proberen ouders bij elkaar te brengen "zodat zij op de hoogte kunnen raken van hun respectievelijke culturele achtergronden". Dors (1988: 43), Van Huis et al. (1983), De Jong en Masson (1980: 49) en Timmermans (1987: 168-169) schetsen - ieder vanuit een eigen gezichtspunt - een soortgelijk somber beeld van de ouderparticipatie van migranten. De Jong (1986: 237-239) en Pels (1991: 118-122) stellen overigens dat de meeste migranten wel belangstelling hebben voor school en dat zij vooral met de ETC-leerkrachten contact onderhouden. Of dit contact ook inhoudt dat ouders daadwerkelijk gaan participeren in onderwijsactiviteiten of in ouderraden valt uit hun studies niet op te maken.

Aparte Turkse, Marokkaanse, Spaanse, Portugese en Kaapverdise oudercommissies

In de praktijk blijken de buitenlandse leerkrachten, althans veel van hen, een opvallende rol te spelen. Hun aandeel in de organisatie van ouders dateert uit de tijd dat zij nog niet aan één bepaalde school zijn verbonden, maar les geven op zogenaamde lespunten. Daar verzorgen zij het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur voor leerlingen uit verschillende basisscholen. De faciliteiten daarvoor zijn belabberd, de contacten met de scholen minimaal en met de respectievelijke oudercommissies hebben de ETC-leerkrachten weinig uit te staan. Om zowel praktische als idealistische redenen streven zij niettemin naar een vorm van geregeld contact met de ouders van hun leerlingen en doen dit door rondom hun eigen persoon commissies te organiseren.

Die commissies van Turkse, Marokkaanse, Spaanse, Portugese of Kaapverdise ouders⁹⁸ komen geregeld bijeen om te bespreken wat binnen de lessen gebeurt, maar ook om een bestuur te kiezen, de jaarlijkse contributie vast te stellen -

98 Over de Spaanse, Portugese en Kaapverdise oudercommissies weet ik alleen dat ze hebben bestaan (zie Gemeente Rotterdam 1981: 28-29).

de ouders dragen namelijk bij aan de kosten voor extra boeken of landkaarten - en in een enkel geval om politieke actie te ondernemen.⁹⁹ Hoeveel ouders meedoen is niet precies te achterhalen. Eén leerkracht beweert dat zeventig à tachtig procent van de Turkse ouders 'algemene' ouderavonden bezoekt, maar dat is een misschien wat optimistische schatting. Een wettelijke basis voor deze commissies bestaat niet, maar het is zonneklaar dat de leerkrachten zich richten naar het model van de 'reguliere' oudercommissies. En aangezien die 'reguliere' commissies zich hebben georganiseerd in een stedelijk orgaan, gaan de Turkse en Marokkaanse leerkrachten eveneens over tot de oprichting van Marokkaanse en Turkse stedelijke raden.¹⁰⁰ De Marokkaanse stedelijke raad verzandt spoedig in conflicten; de Turkse stedelijke raad is een wat langer leven beschoren, ofschoon hij geen echte daadkracht weet te ontplooien.

Wat bezielt de ETC-leerkrachten om aparte commissies in het leven te roepen? Zij (en hun organisaties, zoals de H-TÖB¹⁰¹ (s.a.: 49-50) streven net als de overheid ernaar de ouders "bewust te maken" en meer bij het (OETC) onderwijs betrekken. Factoren als 'taal', 'vergadercultuur', 'achterstand', en het 'onvermogen tegemoet te komen aan Nederlandse normen' zouden echter hun participatie in reguliere oudercommissies bemoeilijken. Categoriele oudercommissies moeten in deze omstandigheden uitkomst bieden. De leerkrachten beschouwen deze categoriele oudercommissies als overgangsvormen, instituties die de 'integratie' van de *rank-and-file* in reguliere organen mogelijk moeten maken. Deze verklaring en oplossing suggereren een geminoriseerde voorstelling van migranten. De ETC-leerkrachten en de ouders beschouwen hun 'eigen' oudercommissies overigens tevens als een voertuig voor het koesteren en ontwikkelen van hun eigen identiteit, temeer daar die commissies zich concentreren op aspecten van het onderwijs in de eigen taal en cultuur. Minorisering houdt dus niet noodzakelijk in dat non-conformiteit negatief wordt gewaardeerd; er is zeker ook ruimte voor positieve

99 Enkele Marokkaanse ETC-leerkrachten mobiliseren rond 1984 ouders om hun protest tegen de voorgenomen plannen om het OETC te beperken kracht bij te zetten (zie Rath 1985: 55).

100 In Rotterdam bestaat de Stedelijke Ouderraad Rotterdam (SOR). Daarin zijn uitsluitend *ouders* vertegenwoordigd uit het openbaar onderwijs. In de Marokkaanse en Turkse stedelijke raden zitten echter ook leerkrachten.

101 De H-TÖB is de politiek links georiënteerde Vereniging van Turkse Leerkrachten in Nederland. Zij opereert als een soort 'brede' vakbond en maakt zich onder andere sterk voor versteviging van het OETC en verbetering van de armoedige rechtspositie (inclusief salariering) van

waardering. Desondanks lijkt de negatieve toch de overhand te hebben.

In 1985, wanneer de Wet op het Basisonderwijs in werking treedt en de aparte lespunten ophouden te bestaan, besluiten de Turkse ETC-leerkrachten alle categoriale commissies - voorzover die nog bestaan - op te heffen. Zij adviseren de ouders zich aan te sluiten bij reguliere ouderraden; zelf zoeken zij hun heil bij reguliere vakbonden, voorzover zij dat al niet eerder hadden gedaan.¹⁰² Gezien het pesimisme van de ETC-leerkrachten over de ouderparticipatie is dit een merkwaardige beslissing. Zou de 'integratie' dan al voltooid zijn?

In een poging deze gang van zaken te begrijpen ga ik wat dieper in op de positie van ETC-leerkrachten binnen het onderwijsbestel. Van oudsher hebben zij een 'eigen' plek binnen het onderwijs, al is die plek niet altijd comfortabel en onomstreden. Aanvankelijk moet het OETC naast de versterking van de 'eigen identiteit' vooral de wederinpassing van mediterrane kindertjes in het land van hun vader versoepelen. Maar sinds het einde van de jaren zeventig moet het vanwege het Ministerie van Onderwijs vooral een bijdrage leveren aan het acculturatieproces en het voorkómen c.q. wegwerken van achterstanden in de Nederlandse samenleving (Ministerie van Onderwijs 1981: 25). Het OETC is daarmee een institutie geworden die - in deze fase van minorisering - de overgang van geminoriseerde buitenstaanders naar 'normale' ingezetenen moet bewerkstelligen. Historisch is het OETC ontwikkeld als een institutie die wettelijk geen wezenlijk deel uitmaakt van het 'normale' curriculum. Het omvat een speciaal lesprogramma, gegeven in een speciaal gebouw¹⁰³ aan leerlingen van een speciale groep door speciale leerkrachten met een speciale rechtspositie. Dat de ETC-leerkrachten opteren voor een speciale manier van politieke organisatie kan niet anders worden opgevat als een uitvloeisel van deze politieke en ideologische omstandigheden.

Zij verenigen zich in aparte organisaties voor Turkse en Marokkaanse leerkrachten - waarbij de Turkse H-TÖB de meest continue organisatie is (was) -en

de leerkrachten. Recentelijk heeft ze als zelfstandige organisatie opgehouden te bestaan.

102 Zijzelf melden zich *en masse* aan bij de ABOP, de Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel, waar zij met name actief worden in de 'Groep Ex Artikel 24 Leerkrachten Eigen Taal en Cultuur (ETC)'. De Turkse leerkrachten blijven echter tevens lid van de H-TöB.

103 Althans toen het OETC nog werd gegeven in lespunten.

zetten speciale oudercommissies op. De actieve betrokkenheid van de leerkrachten in beide instellingen bergt het risico van belangenverstrengeling in zich. In de Turkse stedelijke raad maakt een enkele ouder bezwaar tegen de neiging van leerkrachten om de raad te gebruiken als instrument voor hun eigen strijd voor positieverbetering, zo verneem ik. Wanneer halverwege de jaren tachtig het OETC eindelijk enigermate opgaat in het reguliere onderwijs en de overheid de positie van de leerkrachten wat versterkt, concluderen de laatsten dat er weinig reden meer is om ouders apart te organiseren. Dit optreden komt rechtstreeks voort uit de nieuwe politieke en ideologische omstandigheden van dat moment. Zoals we verderop zullen zien is de kous nog niet af. Verschillende ETC-leerkrachten laten mij achteraf weten dat de opheffing van de categoriale oudercommissies een 'foute' beslissing was.

Al met al luidt mijn conclusie - met het oog op de hypothesen - dat aparte oudercommissies voor 'etnische minderheden' niet zozeer uitdrukking zijn van de 'integratie' van 'etnische minderheden' (of 'etnisch pluralisme'), maar dat zij produkt zijn van minorisering. De ontwikkeling van deze commissies weerspiegelt de politieke en ideologische veranderingen met name bij de overheid.

Ik leid dat overigens niet alleen af uit de manier waarop de overheid het OETC heeft georganiseerd, al vormt dat wel een belangrijk kader. Ook heeft zij de oprichting van categoriale oudercommissies welbewust en expliciet aangemoedigd. In 1981 stelt de gemeente Rotterdam dat de betrokkenheid van buitenlandse ouders in oudercommissies gestimuleerd dient te worden en dat daartoe "het ontstaan van buitenlandse oudercommissies rondom buitenlandse leerkrachten [dient] te worden bevorderd" (Gemeente Rotterdam 1981: 29). De meeste ouders beheersen namelijk het Nederlands nog onvoldoende en weten daarboven nog niet genoeg van het onderwijssysteem om adequaat in oudercommissies te kunnen participeren. Het is daarom "zeer nuttig buitenlandse ouderraden te laten ontstaan, mits deze nauwe contacten onderhouden met de Nederlandse ouderraden. Op den duur zal het streven zijn slechts *geïntegreerde* oudercommissies en ouderraden als officiële adviesorganen te erkennen" (cursivering van mij - JR). De gemeente kent deze categoriale voorzieningen zonneklaar een 'sluisfunctie' toe en speculeert erop dat ze gunstig zijn voor de

'integratie' van migranten in de schoolpolitiek. Om na te gaan of dit zo is bespreek ik twee voorbeelden uit de praktijk, en wel de situatie op de twee scholen waar later acties uitbreken.

Aparte subcommissies voor migranten op de Combinatie '70

De Combinatie '70 - hier verder aangeduid met het meer populaire C '70 - is een openbare basisschool in de Rotterdamse wijk Het Oude Noorden met (in mei 1988) 241 leerlingen. 210 daarvan hebben een niet-Nederlandse nationaliteit, de overigen komen uit Nederlandse, Surinaamse of Antilliaanse gezinnen. Het 'team' bestaat uit mensen die zich binnen en buiten de school uitermate serieus van hun taak kwijten. In kringen van onderwijsgeevenden of de inspectie genieten zij een goede reputatie. Naar verluidt is de kwaliteit van het onderwijs en de sfeer op school bijzonder goed.

Volgens de huidige directie zouden de ouders weinig op hebben met het officiële gedoe van de medezeggenschapsraad en deze MR bestaat daarom slechts op papier. Er is wel een oudercommissie 'oude stijl'. De leerkrachten proberen jaar in jaar uit de participatie van migranten in die commissie te bevorderen.¹⁰⁴ Met name de Surinaamse, Turkse en Marokkaanse leerkrachten - die in het begin van de jaren tachtig door de gemeentelijke Werkgroep Extra Opvang Anderstaligen als 'schoolcontactpersonen' en ETC-leerkrachten op de C '70 worden gedetacheerd - doen hun best. Vooralsnog leveren hun inspanningen niet echt veel op.

Een veteraan uit de oudercommissie herinnert zich boven alles de gebrekkige respons: "Het was doodvervelend. Alles moest vertaald worden. D'r waren een paar gehaaiden bij, maar ze waren niet enthousiast genoeg. Ze waren niet gewend dat zoiets op school kon. In Turkije is dat niet mogelijk. Daar kennen ze geen oudererraden."¹⁰⁵ De Marokkaanse ETC-leerkracht, die op een lespunt ervaring had

104 Dit streven staat niet los van de deelname (tot 1984) aan het gemeentelijk stimuleringsproject *Onderwijs en Sociaal Milieu*, dat was gericht op het verbeteren van de onderwijskwaliteit van (Nederlandse) kindertjes uit "sociaal zwakke milieus" (Weeber 1986: 11; zie verder Slavenburg en Peters 1989).

105 In Turkije bestaat de instelling van de *Okul aile birliği* die allerlei activiteiten rond de school organiseert, zoals het onderhouden van de tuin, het schoolgebouw, het hekwerk, alsmede bepaalde festiviteiten. Ouderparticipatie in de zin van medezeggenschap is inderdaad een minder bekend verschijnsel.

opgedaan met het organiseren van Marokkaanse ouders, verwijst eveneens naar de situatie in het land van herkomst en spreekt verder over een taal- en houdingsprobleem. "Marokkanen haakten na de eerste vergadering al af, in plaats van zich een tijdje in te werken. Natuurlijk is de eerste indruk altijd moeilijk. Ouders hebben wel belangstelling voor inhoudelijke zaken, als ze meedoen. Maar hoeveel pepernoten er moeten worden gekocht, al dat soort technische, uitvoerende werkzaamheden, interesseert ze niet." De hoofdleidster van de toenmalige kleuterafdeling, tegenwoordig adjunct-directeur, weet nog dat er genoeg Turkse en Marokkaanse ouders waren die iets wilden doen. "Ze kwamen inderdaad op vergaderingen. Voor hen waren tolken aanwezig. Hun onderwijsachtergronden waren echter nogal verschillend van die van Nederlandse ouders. Zo hadden zij meer belangstelling voor onderwijskundige zaken, zoals zwemmen, gym, godsdienstles enzovoorts, terwijl de Nederlandse oudercommissieleden meer leuke dingen voor de kinderen wilden organiseren. Feesten enzo. In de tweede plaats bestond er een verschil in omgang met elkaar. Nederlanders maakten onder elkaar graag geintjes en creëerden een bepaalde sfeer die door Turken en Marokkanen niet zo werd geapprecieerd. Uiteindelijk bleven de buitenlanders weg." Hoe dan ook, de directe 'integratie' van migranten in de oudercommissie loopt op niets uit.

Het team c.q. de ETC-leerkrachten blijven proberen en besluiten voor de verschillende 'minderheidsgroepen' subcommissies in te stellen. Het is interessant dat het team hiermee uitvoering geeft aan een voorstel van de gemeente om "buitenlandse oudercommissies" op te richten en die te laten functioneren als "werkcommissies voor de reguliere oudercommissies" (Gemeente Rotterdam 1981: 29). Overigens verwijst geen der teamleden expliciet naar deze nota. De Surinaamse subcommissies komt niet echt tot leven wegens gebrek aan belangstelling (er zijn maar heel weinig Surinamers op de C '70), maar, zoals de directeur benadrukt, vooral wegens de afwezigheid van "taalprobleem". De Marokkaanse en vooral Turkse subcommissies zijn een langer leven beschoren. De centrale personen daarin zijn, hoe kan het haast anders, de ETC-leerkrachten. Ofschoon zij formeel niet aan de subcommissies deelnemen - zij zijn slechts "namens het team" aanwezig - zijn zij de spil waar alles om heen draait. De ETC-leerkrachten benaderen ouders, verzorgen eventuele vertalingen, zijn vraagbaak, geven advies, spreken namens de ouders, kortom, regelen tot op grote hoogte het reilen en zeilen. De

hele opzet heeft opvallend veel weg van de oudercommissies uit het ETC-ondericht van weleer. Het belangrijkste verschil is dat de leden van de subcommissies 'gewone' leden van de oudercommissie zijn en dus ook 'gewoon' aan haar vergaderingen kunnen deelnemen. Om dat aan te moedigen komen de subcommissies bijeen vlak voor de vergaderingen van de reguliere oudercommissie. De Turkse en Marokkaanse ouders kunnen zo belangrijke zaken voorbespreken en in het uiterste geval kunnen zij zelfs *en bloc* 'gekwalificeerde' adviezen geven.

De subcommissies volgen ten dele de agenda van de reguliere oudercommissie en ten dele hun eigen agenda. Zo praten de ouders ook over het Turkse Kinderfeest, over de doorverwijzing van hun kinderen naar lagere onderwijstypen, over het onderwijssysteem en over de samenstelling van het leerlingenbestand. Veelvuldig informeren zij naar de vorderingen van hun eigen kinderen, al proberen de ETC-leerkrachten hen ervan "bewust te maken" dat het in de subcommissie daar niet om gaat. Natuurlijk praten de ouders ook over koetjes en kalfjes, over "moskeeblabla, over ruzies, bezoeken aan Marokko, de koop van een huis, enzo". De Marokkaanse leerkracht zegt: "Het was aan mij om het gesprek in banen te leiden. Het belangrijkste vond ik dat ze op school vergaderden. Dat was al een hele stap." Hoewel de ETC-leerkrachten er het hunne aan doen, bezoeken Turkse en Marokkaanse ouders zelden of nooit de vergaderingen van de reguliere oudercommissie. Tegen de tijd dat die vergadering begint, houden zij het voor gezien, één (hoog opgeleide) Turkse vrouw bijwijken uitgezonderd. "Soms zeiden ze geen tijd te hebben", verzucht de Marokkaanse leerkracht, "Kan best, maar op de gang nodigden ze mij uit om ergens thee te drinken." Het komt al met al erop neer dat de ETC-leerkrachten 'hun achterban' vertegenwoordigen in de reguliere oudercommissie. Mede als gevolg hiervan ontwikkelen de subcommissies zich in zekere zin tot autonome instituties, die los van de reguliere oudercommissie opereren, terwijl ze volgens de oorspronkelijke gedachte van het team 'kweekvijvers' zouden moeten zijn. In dit verband is het illustratief dat de reguliere oudercommissie in de dagelijkse praktijk te boek staan als de "Nederlandse groep" of als de "Nederlandse oudercommissie".

Is de absentie van migranten in de reguliere oudercommissie toe te schrijven aan hun 'conservatisme' en aan 'taalproblemen', zoals men naar mijn oordeel op de

C '70 geneigd is te doen? Zo simpel is het niet. Nederlandse commissieleden en leerkrachten hebben een minstens zo groot aandeel in deze situatie. De Nederlandse commissieleden, alleen moeders, zijn overdag vaak op school te vinden om allerlei dingen te regelen en om 'gezellig' koffie te leuten. De continuïteit van deze 'club' wordt bevorderd doordat één van hen de vaste schoonmaakster van de school is en sommigen familie van elkaar zijn. Deze moeders vinden dat migranten geen wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan het 'traditionele' werk van de oudercommissie. Bovendien zijn ze niet van plan zich iets door een 'buitenlander' te laten "opleggen". Integendeel, "de buitenlanders" hebben in hun ogen nog heel wat van hen te leren. De Nederlandse moeders zijn niet bepaald op hun mondje gevallen en stralen een superieure houding uit. Een leerkracht houdt mij echter voor dat die houding niet van invloed is op de deelname van migranten aan de oudercommissie. Hooguit zou het voor mannen moeilijk te verteren zijn dat vrouwen er de baas spelen. Het is wat dit betreft interessant dat de enige Turkse die wel af en toe haar gezicht laat zien, niet als 'echte' "buitenlandse" meetelt: zij geldt als 'aangepast'.

Het team ziet welbewust af van de eventuele mogelijkheid om de Nederlandse leden aan te sporen de migranten als meer volwaardige leden van de oudercommissie te behandelen, wellicht omdat het al blij is dat zoveel mensen nu in ieder geval op school verschijnen. "We wilden de Nederlanders niet voor het hoofd stoten, ze wat dit betreft niet teveel aanspreken. Ze doen heel veel op school en nemen ons veel werk uit handen, vooral wat festiviteiten betreft. De grote lijn houden we zelf wel in de gaten." Of dat laatste gunstig is voor de participatie van migranten valt te bezien. Een Marokkaanse vader legt mij zorgvuldig uit dat de directeur en adjunct-directeur in feite alle beslissingen in handen hebben. "Als zij ergens niet mee accoord gingen, gebeurde er niets. Veel Marokkanen zijn daarom boos en komen niet meer. Ze doen niet wat wij willen. Ze maken geen brug met ons."

De situatie komt, samengevat, hier op neer. Terwijl (in 1988) meer dan negentig procent van de leerlingen uit migrantengezinnen komt, wordt de oudercommissie nog volledig beheerst door Nederlandse moeders. Het komt er haast op neer dat alle Nederlandse gezinnen persoonlijk in de oudercommissie zijn vertegenwoordigd. Een dozijn Turken en Marokkanen is actief in subcommissies, onder de

paraplu van de ETC-leerkrachten. In de reguliere oudercommissie echter klinkt hun stem zwak en indirect via de leerkrachten. Ofschoon zij wel helpen bij allerhande schoolactiviteiten, zoals het schoolreisje, is hun politieke invloed vrijwel nihil. Belangrijke beslissingen worden genomen in de reguliere oudercommissie, dus in de praktijk voornamelijk door Nederlanders (hooguit in samenspraak met de Turkse of Marokkaanse leerkracht). Ten grondslag aan deze gang van zaken ligt het proces van minorisering: men selecteert immers sociaal-culturele kenmerken als zijnde relevant voor het gedrag van personen. In dit specifieke geval worden die kenmerken - voorzover gelokaliseerd bij migranten - negatief gewaardeerd: hun non-conformiteit ("cultuur", "mentaliteit", "achtergrond", "gewoonten", "taal") staat volwaardige participatie in de weg, zo vinden de leerkrachten en Nederlandse oudercommissieleden.¹⁰⁶ De sociaal-culturele non-conformiteit van migranten vormt de *raison d'être* van speciale instituties (i.c. de subcommissies) die tot doel hebben migranten op 'eigen wijze' te activeren en te doen aanpassen aan de Nederlandse manier van doen. Het is op die plek dat migranten daadwerkelijk actief zijn: als 'etnische minderheden'. Er zijn aanwijzingen dat deze strategie van 'geleide integratie' contraproductief is. Ze stoot sommige migranten af om zich nog verder met de oudercommissie te bemoeien.

De 'geïntegreerde' aanpak op de Piramide

De situatie op de Piramide vertoont veel overeenkomsten met de C '70, maar er zijn enkele opmerkelijke verschillen. De Piramide is een kleine basisschool, traditioneel voor kinderen uit de laagste sociale klassen. In januari 1986 zijn 167 leerlingen ingeschreven, waarvan 110 Turken en 28 Marokkanen. Minder dan tien leerlingen komen uit een inheems Nederlands gezin. De leerkrachten doen hun uiterste best goed onderwijs te geven, wat naar verluidt redelijk lukt. De verschillende personeelwisselingen die zich in de voorgaande jaren op deze school hebben voorgedaan, spelen het team echter nog wel parten.

De specifieke samenstelling van het leerlingenkorps weerspiegelt zich niet meteen

¹⁰⁶ In het reguliere onderwijs probeert het team overigens op een wat meer positieve manier aandacht aan de cultuur van migranten te besteden. Feit blijft dat de aanwezigheid van migranten bovenal in culturele termen wordt beleefd.

in de oudercommissie. Een Turk laat kortstondig zijn gezicht zien en een Hindostaanse Surinamer frequenteert de vergaderingen voor een iets langere periode, maar daar blijft het voorlopig bij. Een oudgediende uit de oudercommissie is hierover niet zo verbaasd. Nederlanders waren al zo moeilijk de oudercommissie in te "sleuren". "Ik zei dan: kom erin, dat is gezellig! Maar die mensen staan er anders tegenover. Het was hartstikke moeilijk, voor mij al, en voor hun helemaal. Hun leefwijze is anders, taal, eten enzo." Leerkrachten zijn een soortgelijke opvatting toegegaan. Volgens deze laten migranten het afweten omdat ze weinig tijd hebben, omdat met name moeders moeilijk van huis kunnen en bovenal omdat ze met taal- en cultuurproblemen kampen. Zoveel is duidelijk: in deze periode geldt de sociaal-culturele non-conformiteit van migranten als verontschuldiging voor hun uitsluiting.

Na 1983 verandert dat spectaculair. Dan wordt insluiting het parool - ongeacht de non-conformiteit - en het 'onmogelijke' geschiedt: migranten treden toe tot de ouderraad en in een ommezien verwerven ze zelfs de meerderheid. Het is vooral een Nederlandse moeder, een gedreven intellectueel begiftigd met organisatietalent, die hierop aanstuurt. Zij neemt de functie van secretaris op zich. Voortaan worden de ouders gerepresenteerd door een gezelschap van mensen van Turkse, Nederlandse, Marokkaanse en Pakistaanse herkomst. Zij doen dat bij acclamatie. Heuse verkiezingen voor nieuwe medezeggenschapsraden worden niet meer gehouden; ouders hebben toch geen interesse in "die papierwinkel". De directeur is wel in voor een uitdaging en doet enthousiast mee. De Turkse ETC-leerkracht gaat ook de vergaderingen bijwonen. Tot dusver was zij niet zo vreselijk actief. Hoezeer de oudercommissie nieuw elan krijgt, blijkt uit de bereidheid van Nederlandse leden om Turks te gaan leren.

Het is opvallend dat niemand van de oudercommissie iets voelt voor de optie, zoals toegepast op C '70, om migranten in aparte subcommissies te organiseren. "We leven in een multi-etnische samenleving, dus kan je de migranten niet uitsluiten", zegt de secretaris. "Een aparte subcommissie is niet nodig. Als Turken of Marokkanen in hun eigen taal willen praten dan moet dat kunnen. Zo moet je ze integreren. Subcommissies zijn een reactie op wat van Nederlandse zijde gebeurt. Als Nederlanders niet vertalen, dan krijg je dat." Een Nederlandse vader ziet het anders op deze school waar het leeuwedeel van de leerlingen Turks is: "Aparte

subcommissies zijn vagelijk wel overwogen, maar de school was daarvoor eigenlijk te klein. Bovendien zou het alleen maar om Turken gaan."

Al gauw gaat de nieuwe oudercommissie zich manifesteren met het primaire doel zoveel mogelijk ouders te bereiken. Daartoe organiseert ze koffieochtenden voor moeders, ouderavonden en bingo-avonden; de meeste van deze bijeenkomsten worden werkelijk druk bezocht. De oudercommissie haalt verder de bezem door de traditionele Nederlandse feesten (zoals de kerstviering) en in plaats daarvan organiseert ze feesten die ook elementen uit andere culturen bevatten. Het voorstel van de secretaris om Sinterklaas te laten bijstaan door 'witte Pieten' stuit op ernstige weerstand. Een Nederlandse moeder: "Zij was tegen omdat Sinterklaas racistisch zou zijn. Maar ons kind krijgt een Hollandse opvoeding. Dat hebben we toen doorgezet." De oudercommissie spant zich ook in om een Marokkaanse ETC-leerkracht op school te krijgen. En tenslotte blaast ze nieuw leven in de schoolkrant. Er verschijnen "stukken met inhoud", zegt de één, "politieke stukken", zegt een ander, zoals in de meidagen het artikel over 'racisme' en het gedicht van de Turkse communist Nazim Hikmet.

Al met al verschilt de politieke situatie hier dus enigszins van die op de C '70. Het belangrijkste verschil is dat de oudercommissie haar eigen werkwijze heeft gewijzigd en dat migranten 'normaal' meedoen. Of deze integrale aanpak inhoudt dat migranten meer invloed hebben, is moeilijk te zeggen. De initiatiefneemster van deze 'integratie' meent van wel en de verschillende migranten uit de commissie en enkele leerkrachten die ik spreek, beamen dat. Maar anderen zijn sceptisch. Ze beweren dat zij de migranten om haar vingers heeft gewonden en hen voor eigen politieke doeleinden gebruikt. Volgens hen hebben de migranten niets in te brengen bij dit lid van de Kommunistische Arbeiders Organisatie (KAO-ml). Verschillende van deze (Nederlandse) criticasters, zo bemerk ik, deden aanvankelijk enthousiast mee, maar zijn na de acties zeer op haar gebeten. Ik kom dadelijk op dit punt terug.

In hoeverre kunnen we bij de nieuwe oudercommissie spreken van minorisering? De geïnterviewde ouders percipiëren migranten vooral in termen van taal en cultuur en definiëren hen aldus als een aparte categorie. Zo veronderstellen sommigen dat "buitenlandse ouders" moeilijk participeren in de oudercommissie, omdat die dat van huis uit niet gewend zijn. "Van Marokkanen is het bekend dat

zij moeilijk te mobiliseren zijn, zij zijn geslotener. Dat is zelfs het geval in vergelijking met Turken uit dorpen die al gesloten zijn. Het maakt wel degelijk verschil", zegt een Nederlandse moeder. "We hadden het voordeel dat in Hillesluis een tamelijk open Turkse gemeenschap woont. Men is wereldlijker." Turken en Marokkanen stellen zich klaarblijkelijk in vergelijking met Nederlanders aanmerkelijk minder open voor 'nieuwe' en 'vreemde' zaken, al zou op de Piramide daarvan weinig blijken.

Overigens, en dat is niet onbelangrijk, worden die sociaal-culturele non-conformiteit niet uitsluitend negatief gewaardeerd, maar soms ook neutraal of zelfs positief. In dit opzicht verschilt de situatie wezenlijk van die op de C '70, waar men minder geneigd is de veronderstelde non-conformiteit van migranten positief te waarderen. Bovendien komt het ook voor de ouders op de Piramide die non-conformiteit in twijfel te trekken. Zo stellen de Nederlandse oudercommissieleden het primaat van de Nederlandse levenswijze ter discussie en willen ze nog wel eens wijzen op de overeenkomsten van migranten met Nederlandse arbeiders. Een Marokkaanse moeder uit de oudercommissie verzet zich fel tegen het automatisme van "de" Nederlanders om gedragingen van Marokkanen aan hun cultuur te verbinden.

De ideologische posities van deze ouders duiden in totaliteit op een milde en meer positieve vorm van minorisering, wat hier een gunstige weerslag heeft op de politieke ruimte die migranten wordt geboden in de reguliere oudercommissie. De rappe toetreding - opeens, in luttele maanden tijds - van migranten tot de oudercommissie lijkt mij al met al moeilijk te verenigen met de idee van 'integratie'.

6.4 DE POLITIEKE STRIJD TEGEN DE AANWEZIGHEID VAN 'ETNISCHE MINDERHEDEN'

De strijd tegen hoge concentraties 'anderstaligen'

Zoals gezegd komen ouders van de Piramide en de C '70 tegen het einde van de jaren tachtig in het geweer tegen de eenzijdige samenstelling van het leerlingenbestand. Hun acties sluiten aan bij eerdere pogingen van ouders en leerkrachten om deze kwestie op de politieke agenda te krijgen. Zo komt op 11 juni 1981 een handvol schoolleiders bijeen op de Hoeveschool in de Rotterdamse Provenierswijk om zich te beraden over de 'problemen' van scholen met een hoog percentage (dat wil zeggen meer dan vijftig procent) 'anderstaligen'. De dreigende bezuinigingen en de gevolgen daarvan voor de personeelsformatie vormen de aanleiding van dit beraad. Ouders doen niet mee, maar wel - onder andere - de toenmalige directeurs van de C '70 en de Hoeveschool. De laatste zal later directeur worden op de Piramide. Het ambtelijke overleg dat op deze bijeenkomst volgt, levert niet de verlangde structurele oplossingen op. Een verbitterde schoolleider gromt dat de ambtenaren onwillig zijn. Maar één van hen repliceert: "Wij staan voor onderwijs in een multi-etnische samenleving, maar je moet niet proberen de identiteit van de school te veranderen of zelfs de wijk." De gemeente gaat onverstoord over tot de orde van de dag.

De directeur van C '70 laat de moed niet zakken en benadert in maart 1982 samen met andere schoolleiders uit de wijk de gemeente opnieuw. Zij menen dat het onderwijspeil bij een zo grote concentratie van migranten niet is te handhaven en eisen onverwijld invoering van verplichte spreiding. Op 21 juni krijgen zij op een vergadering van de Stedelijke Beleidsgroep Educatie Culturele Minderheden antwoord. Hoewel de gemeente officieel nog in de ban is van het beleid van 'gebundelde deconcentratie', vindt ze verplichte spreiding te drastisch en bovendien in strijd met de vrijheid van schoolkeuze. Maar regulering van de samenstelling van het leerlingenbestand door middel van 'overleg' moedigt ze van harte aan.¹⁰⁷ In feite is het al praktijk dat verschillende scholen bezig zijn om de balans tussen

107 Volgens een rayoninspecteur zou zelfs een interne notitie zijn vervaardigd over de voordelen van *busing*.

Nederlanders en migranten te beïnvloeden. De protesterende schoolleiders vinden de reactie van de gemeente maar 'halfzacht' en de één na de ander houdt het voor gezien.

Ondertussen bereidt het Ministerie van Onderwijs grootscheepse bezuinigingen voor. Zo zouden kleuters van vier jaar niet meer gedurende het lopende schooljaar naar school mogen gaan; zou minder geld beschikbaar komen voor leermiddelen, vervoer van leerlingen, onderhoud en schoonmaken van de school, onderwijsprojecten, zwembles, enzovoorts; zouden minder kinderen mogen worden doorverwezen naar het speciale onderwijs; zouden vakleerkrachten minder uren krijgen; zou de vervanging van leerkrachten bij ziekte worden ingeperkt; zou de klasgrootte worden verhoogd; zou het salaris van leerkrachten extra worden gekort; en zou de extra hulp aan migranten worden beperkt. Op de scholen zelf groeit de vrees dat deze maatregelen de kwaliteit van het onderwijs met sprongen achteruit zal doen gaan. Daarboven voelen leerkrachten zich miskend. Ze gaan zich via hun eigen vakorganisaties tegen de plannen verzetten. Ook ouders gaan zich roeren. Wanneer de leerkrachten staken (van 15 tot 19 november 1982) verklaren zij zich solidair en helpen bij de opvang van kinderen.

De oudercommissies van de Dubbeldekker (een lagere school elders in de Maasstad) en de C '70 nemen in deze turbulente periode - met steun van de leerkrachten en de Stedelijke Ouderraad - het initiatief tot de oprichting van het Comité "Verontruste Ouders." Het comité probeert andere oudercommissies te mobiliseren, zowel in de stad zelf als daarbuiten. Ofschoon de acties primair zijn gericht tegen de aangekondigde bezuinigingen, hebben ze voor sommigen ook betrekking op de aanwezigheid van migranten. In een toespraak tot de wethouder van onderwijs zegt een moeder namens het 'Comité': "De kinderen van Van Agt, die worden geen putjesschepper, de kinderen van mijnheer Deetman worden geen ongeschoolde harde werker, de kinderen van Ruud Lubbers, die komen wij ook niet tegen, als er met de handen gewerkt moet worden ... Die kinderen zitten niet met meer dan 80% anderstalige kinderen in de klas en die kinderen zitten niet op een school, waar de verfladders aan de muur hangen." Verschillende ouders van C '70, waaronder deze moeder, verlangen spreiding van "buitenlanders" en sommigen spannen zich daadwerkelijk in om ze de wijk uit te krijgen. "Als buitenlanders niet worden gespreid, dan houden ze hun eigen taal en cultuur vast. Dat

kan niet op een Nederlandse school, thuis wel. Ouders moeten zich leren aan te passen. Ze moeten begrijpen dat het hier anders gaat."

Het team op de C '70, dat in deze periode juist bezig is om begrip te kweken voor "de buitenlanders", onder andere door aandacht te schenken aan folkloristische zaken, beijvert zich om het punt van de migranten buiten de agenda te houden. Sommige ouders zouden immers lid zijn van de Centruumpartij, motiveert een leerkracht haar bemoeienis achteraf. Toch doen deze ouders in wezen niets anders dan de leerkrachten vóór hen hebben gedaan: het problematiseren van de aanwezigheid van migranten. (Waarmee ik overigens niet beweer dat ze aan elkaar gelijk te schakelen zijn, integendeel). Het Comité "Verontruste Ouders" loopt spoedig op de klippen, mede doordat het weinig steun krijgt van andere oudercommissies.

De verschillende acties van leerkrachten en ouders hebben in ieder geval één tastbaar effect, althans voor de schoolleiders, namelijk de oprichting van de *Adviesraad Basisonderwijs*. "Een toverbal van de gemeente", gispt een schoolleider; "Institutionalisering van de ad hoc comités", verklaart een ambtenaar. Het bevoegd gezag krijgt met de Adviesraad een 'representatief' aanspreekpunt, terwijl de schoolleiders een entree bij het bevoegd gezag verwerven. De eerstkomende paar jaar vinden geen acties plaats rondom de issue van de samenstelling van het leerlingenbestand. Eerst in 1986 buigt de Adviesraad zich over deze kwestie, nadat er trammelant is uitgebroken op een school in Rotterdam-Zuid en nadat de nieuwe directeur van C '70 frisse moed heeft vergaard nadat hij was geïnterviewd door iemand die een scriptie voorbereidde over "bruine" en "blanke" scholen (zie De Bruyne 1985). Men spreekt af dat een drietal schoolleiders, waaronder de directeur van de C '70, een notitie over dit onderwerp voorbereidt. Eén van de leden van deze zogenoemde *Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen'* zegt hierover: "Tot dusver was men niet in staat de zaak zakelijk te bespreken. Maar het was duidelijk dat de leerkrachten zich in een isolement bevonden en dat hun werk en problemen werden ondergewaardeerd. Het zou er maar een rotzooitje zijn. Feit is dat de hoge concentratie effecten heeft op de kwaliteit van het onderwijs."

De eerste vergadering van deze werkgroep vindt stom toevallig plaats op exact dezelfde dag als de eerste publieke actie op de Piramide. Na overleg met de

oudercommissie van de Piramide en met ambtenaren van de dienst Onderwijs van de gemeente besluit men de werkgroep te openen voor ieder die "een positieve bijdrage wenst te leveren" (Verslag s.a.: 3). In eerste instantie treden daarop tot de werkgroep toe: ambtenaren van de dienst Onderwijs, medewerkers van het Onderwijsvoorrangsbeleid, leerkrachten, ouders, en leden van onderwijsvakorganisaties. De werkgroep zal later uitgroeien tot het *Breed Beraad Concentratiescholen*. Daarover straks meer. Ik wil eerst weten welke gebeurtenissen zich op de Piramide hebben voorgedaan.

Perikelen op de Piramide

Voordat de Wet op het Basisonderwijs in werking treedt, heet de *Piramide* het *Polderkwartier*. Ze is gevestigd in hetzelfde pand als de school die tegenwoordig de *Blijvliet* heet, maar vroeger de *Hillevliet*. De situatie van twee openbare scholen zo dicht op elkaar is historisch gegroeid. Het Polderkwartier heeft de naam de 'klompenschool' te zijn, dat wil zeggen de school voor leerlingen uit de laagste sociale klassen. De Hillevliet zou de 'opleidingsschool' zijn voor kinderen uit de wat hogere klassen die doorleren. Gedurende de acties valt in dit verband ook de term 'hoge-hoedenschool'. Hoewel het waarschijnlijk is dat de scholen recruterende uit verschillende klassefracties, koester ik in deze arbeiderswijk weinig illusies over het 'elite-karakter' van de Hillevliet/Blijvliet. In het recente verleden is meer dan eens een poging gedaan om de scholen te laten fuseren, maar het pedagogische klimaat zou uiteenlopen, de leerkrachten zouden niet met elkaar overweg kunnen, steeds was er iets dat zo'n fusie in de weg stond. Feit is dat men op het Polderkwartier zich letterlijk en figuurlijk in de schaduw voelt staan van de grotere en meer prestigieuze Hillevliet.

Op een steenworp afstand van beide scholen bevindt zich een kleuterschool, de *Blijoord*. Vooruitlopend op de Wet op het Basisonderwijs besluit het bevoegd gezag in 1982 deze kleuterschool intern te splitsen in twee aparte eenheden die elk aan één van de lagere scholen wordt gekoppeld. De Blijoord houdt op zelfstandig te bestaan en gaat dus deels op in de Piramide en deels in de Blijvliet. Anders dan vroeger moeten ouders die hun kleuter aanmelden, nu reeds hun voorkeur kenbaar maken voor de ene of de andere lagere school. "Veel ouders wisten niet

goed wat ze moesten kiezen", vertelt het voormalige hoofd van de Blijoord, tegenwoordig adjunct-directeur van de Blijvliet, "'Wat maakt het uit?', vroegen ze. Ik zei dan: 'Ga maar eens kijken'. Veel ouders deden dat niet, en als ze wél langs de klassen liepen, zeiden ze: 'Wat zijn er veel buitenlanders'."

De schoolleiders komen de ouders tegemoet met informatie over hun school. De Blijoord presenteert een kort stukje over de vorming van de kleuter tot "een harmonisch en zelfstandig individu". De Blijoord houdt daarbij onder andere rekening met - en dit wordt opmerkelijk genoeg in één zin genoemd - "het tempo en de cultuurachtergronden van het kind". De Hillevliet (Blijvliet) levert een verhaal zonder enige verwijzing naar migranten - zelfs niet in bedekte termen - alsof ze niet bestaan. Het Polderkwartier (Piramide) tenslotte tracht het imago van de school op te vijzelen door een tweetal A4-tjes uit te brengen. Na een korte schets van de ellende uit de buurt (slechte huizen, agressiviteit, criminaliteit, en veel buitenlanders) stelt het Polderkwartier: "Onze schoolbevolking bestaat uit ongeveer 80% buitenlanders. Het zou maatschappelijk zeer aan te bevelen zijn als dit aantal drastisch werd verminderd." Ik neem aan dat dit schrijven vooral is bedoeld om Nederlandse ouders te werven. De oudercommissie van het Polderkwartier (Piramide) organiseert tezelfdertijd (begin 1985) een soort promotiecampagne door Nederlandse ouders persoonlijk uit te nodigen hun kinderen naar deze school te sturen en door een brochure te verspreiden over de school als multiculturele instelling. In weerwil van de negatieve berichten over het Polderkwartier (Piramide) worden de kinderen juist goed voorbereid op deelname aan de "multiculturele samenleving", zo staat in de brochure, "Er is maar één ras, en dat is het menselijk ras!" De oudercommissie probeert op deze wijze ook het imago van de school als 'radicaal' bolwerk bij te stellen.¹⁰⁸

Deze voorlichting ten spijt kiest een (volgens het voormalige hoofd van de Blijoord) "te groot" aantal 'anderstaligen' voor het Polderkwartier (Piramide): "Dat was hun keuze. Veel ouders liepen elkaar achterna vanwege de Turkse leerkracht of omdat ze er familie hadden. Het Polderkwartierteam kreeg er de balen van omdat zij zoveel anderstaligen kregen.¹⁰⁹ Maar daar stond tegenover dat zij veel meer stimulering kregen. Het was vervelend, maar er was niets aan te doen." De

108 Aan het eind van de jaren zeventig werd bijna het voltallige team ontslagen na pogingen om de gezagsverhoudingen op de school drastisch te veranderen.

109 Het Polderkwartierteam zou volgens een leerkracht het accent iets meer leggen bij de

Nederlandse ouders zijn volgens haar óók "net een stel schapen". Haar pogingen om een meer 'evenwichtige' verdeling te bereiken leveren geen vrucht op. Het is daarbij allerminst uitgesloten dat ook 'doorverwijzing' van migranten een rol heeft gespeeld.¹¹⁰

Wat de oorzaak ook is, de Piramide (Polderkwartier) wordt een school met in 1986 ruim negentig procent leerlingen uit migrantengezinnen, terwijl de Blijvliet (Hillevliet) op ongeveer veertig procent blijft 'steken'. In de onderbouw op de voormalige kleuterschool is deze segregatie zelfs in één oogopslag waar te nemen. Echter, niet alleen de getalsverhoudingen lopen uiteen, ook de spreiding van nationaliteiten verschilt. Op de Piramide zitten hoofdzakelijk Turken en wat Marokkanen, maar op Blijvliet zitten daarnaast ook Chinezen, Grieken, Joegoslaven, Kaapverdianen, Spanjaarden, Pakistani en anderen. Het is van grote betekenis dat de betrokkenen flink wat van deze migranten rekenen tot categorieën die niet zó 'anders' van Nederlanders zouden zijn als Turken. Zo verkondigen de directeur van de Piramide en de secretaris van de oudercommissie dat de Blijvliet wordt bevolkt door "kinderen met een vergelijkbare cultuur als de Nederlandse", maar de Piramide hoofdzakelijk door islamieten.¹¹¹ Zij kenschetsen deze omstandigheid als een "labiele onderwijssituatie".

Het is onder deze omstandigheden dat migrantenouders hun eigen aanwezigheid gaan problematiseren. Het voormalige hoofd van de kleuterschool kan zich niet herinneren dat migranten ooit commentaar leverden op de getalsverhoudingen. Een Turk, die tot 1982 lid was van de oudercommissie van de Blijoord, kan zich

afwezigheid van Nederlandse kinderen.

110 De huidige directeur van de Blijvliet - die tussen haakjes tot het begin van de jaren zeventig, dus nog vóór de massale inschrijving van migranten, directeur was van het Polderkwartier - wordt verweten dat de Blijvliet migranten weigert of in ieder geval naar elders doorverwijst. Dat zou tegen de regels zijn. Een Nederlandse en Turkse moeder zouden dat zelfs proefondervindelijk hebben 'bewezen'. Bij wijze van *test-case* probeerden zij een Turks kind op de Blijvliet in te schrijven, maar die zou "op racistische gronden" zijn geweigerd (Notitie s.a.: 5). "Dat is nooit hard gemaakt, het is pertinent onjuist", verklaart de directeur mij desgevraagd. "Als buitenlandse leerlingen zich komen aanmelden, worden ze vrijwel altijd door ons aangenomen. In 1980 - 1985 is het in een enkel geval voorgekomen dat buitenlanders werden doorverwezen (sic - JR). Maar dat wij een selectief toelatingsbeleid zouden hebben is niet hard te maken. Dat is uit de lucht gegrepen vuiligheid."

111 Zie brief van directie en medezeggenschapsraad van de Piramide aan Wethouder van Onderwijs d.d. 11-11-1985. Een soortgelijke redenering werd eerder dat jaar naar voren gebracht door de gemeente (Gemeente Rotterdam 1985: 17).

evenmin enig misnoegen voor de geest halen, hoewel hij in de oudercommissie wel erop zou hebben gewezen dat Turken en Marokkanen door de Hille-vlietschool werden doorverwezen.

Eerst rond 1984, wanneer de aanmelding van Nederlandse kindertjes op het Polderkwartier tot een absoluut minimum is gedaald, klinkt er gemor. "We bleven, tegen beter weten in, de zaak sussen", vertelt één van de huidige directeuren, "maar het was niet tegen te houden. Met name de jongere ouders klaagden. Dat waren de wakkersten. Die stonden misschien het meest in de samenleving." De vorige directeur zegt: "Meestal beperkte zich dat tot één à twee ouders, vaak met tussenpozen van enkele maanden. Ik kon daar niets mee. Ooit heeft [een Nederlandse moeder] mij eens benaderd met de opmerking dat er zes buitenlanders bij de poort stonden die zich beklagden over het kleine aantal Nederlanders. Ik beschouwde dat als een mededeling.

In november 1985 kwam een groep van twintig, dertig buitenlandse ouders naar mij toe.¹¹² Daar kon ik niet meer om heen. Het waren alleen buitenlandse ouders, van diverse nationaliteiten." Het is dan al enkele weken onrustig. Bij de aanvang van het nieuwe schooljaar gaan migranten vragen stellen over de almaar toenemende segregatie. Een Marokkaanse moeder: "Eerst besepte ik de problemen niet. Was niet ongerust voor de toekomst. Ik dacht: kinderen zijn allemaal hetzelfde, dat kan geen kwaad. Maar het werd zo erg. Alle Nederlandse kinderen in groep drie gingen naar de Blijvliet. Toen werden alle ouders ongerust omdat er geen Nederlandse kinderen meer bij kwamen."

De directeur nodigt de verantwoordelijke wethouder uit voor een bijeenkomst met de ouders en intussen geeft hij de ouders te kennen dat een nieuw gebouw de enige reële oplossing is.¹¹³ Al enkele jaren bestaan nieuwbouwplannen voor de Piramide, maar er heerst nog onzekerheid over de verwezenlijking daarvan.¹¹⁴ Volgens een adviescommissie zou de terugloop van het kindertal slechts twee en geen drie openbare basisscholen in de wijk rechtvaardigen. Wethouder Simons, die onderwijs en 'culturele minderheden' in zijn portefeuille heeft, reageert op aandringen van de rayoninspecteur alert: in een mum van tijd, op 6 november 1985, bezoekt hij vergezeld door een paar ambtenaren de school. De wethouder

112 Het kan ook eind oktober zijn geweest.

113 Brief van directeur van de Piramide aan ouders d.d. 20-8-1986.

114 Het Projektburo Hillesluis heeft reeds in het voorjaar van 1985 de oudercommissie in

kondigt aan voortvarend te werken aan een nieuw schoolgebouw elders in de wijk. Daarnaast benadrukt hij dat de onderwijskwaliteit op scholen met veel migranten wat hem betreft boven alle twijfel verheven is. Voor de mensen die toch twijfelen heeft hij een voorlichtingscampagne in petto. De ouders reageren ontevreden - een enkeling verlaat zelfs boos de zaal - en geven de wethouder te verstaan dat hij binnen afzienbare tijd met tastbare resultaten moet komen. Ook de directeur is misnoegd. Later zegt hij dat "Simons dertig minuten lang een rookgordijn [heeft] opgehangen. Prachtig taalgebruik waar die mensen geen reet van begrijpen. Hij had geen concrete oplossingen, behalve dat elders in de wijk een nieuw gebouw zou worden geplaatst. Dán zou de school een afspiegeling van de wijkbevolking worden. Maar het etiket 'klompenschool' of 'Turkenschol' verander je daar niet mee."

Het blijft broeien op school. Eén van de leerkrachten ziet de bui hangen en neemt vast contact op met haar vakbond, de ABOP. In de zomervakantie wordt bekend dat de rijksoverheid de toegezegde nieuwbouw afwijst, omdat dat een niet te rechtvaardigen uitbreiding van "vloeroppervlak voor openbare basisscholen" zou betekenen¹¹⁵ en omdat de kwaliteit van het bestaande gebouw op zichzelf goed is. Als daarboven op de eerste schooldag blijkt dat de verhoopte komst van Nederlandse kinderen in groep drie (dat is de laagste groep in het hoofdgebouw) uitblijft, ontstaat er grote opschudding onder vooral Turkse ouders.

Twee ouders voor wie de maat nu echt vol is, benen stante pede naar de Blijvliet om hun kind daar alsnog in te schrijven. Andere ouders maken aanstalten om hetzelfde te doen of weifelen nog. De secretaris uit de oudercommissie, die haar eigen kinderen juist naar school heeft gebracht, komt tussenbeide en brengt de verhitte gemoederen tot kalmte. Na een korte beraadslaging concluderen de ouders dat de wethouder zijn beloften niet gestand heeft gedaan. Een grote groep Turkse ouders besluit daarop alsnog naar "hiernaast" te gaan, maar tot ieders verrassing weigert de Blijvliet hun inschrijving. De ontwikkelingen komen nu in een stroomversnelling.

De directeur schrijft wederom een bijeenkomst voor schoolleiding en ouders

zijn procedures betrokken (zie notulen oudercommissie-vergadering 6-5-1985).

115 Zie Projektgroep Stadsvernieuwing Hillesluis, *Kort verslag planteam i.o. 'De Piramide 19-8-1986*.

uit en wel op 27 augustus, en ook nu rekt hij op de aanwezigheid van het bevoegd gezag. Ditmaal zal de rayoninspecteur van de gemeente zijn opwachting maken.¹¹⁶ De directeur stelt als gespreksonderwerp voor: de negatieve beslissing van het ministerie. De oudercommissie heeft echter een andere agenda in gedachte en daags voor de desbetreffende avond verstuurt zij een oproep aan de ouders om te praten over de totstandkoming van een daadwerkelijk "antiracistisch" beleid van de gemeente.¹¹⁷ Voor de oudercommissie is de situatie rond de gebouwen slechts problematisch voorzover die de ongewenste segregatie aan het licht brengt. Het is die scheiding tussen de 'zwarte' en de 'witte' school die de ouders een doorn in het oog is: "Wij willen geen apartheid. Wij willen geen racisme. Wij willen dat onze kinderen opgroeien in een multiculturele Nederlandse maatschappij, en dus ook op school daarop voorbereid worden!!" De oudercommissie eist met name een fusie van de Piramide en de Blijvliet, omdat dat de enige overgebleven manier zou zijn om de scheiding op te heffen.

De rayoninspecteur is, naar zijn zeggen, onaangenaam verrast door deze opstelling. Het hoofd van de secretarie-afdeling Onderwijs blijktbaar ook. In een notitie aan het gemeentebestuur merkt hij op dat de aanwezigen het centrale onderwerp van de discussie *verleggen* naar de zorg rond de hoge concentratie van Turkse leerlingen *nadat* hun duidelijk wordt dat nieuwbouw niet onmiddellijk mogelijk is (Notitie s.a.: 5).

Hoe dan ook, de gemeente wijst ditmaal - in tegenstelling tot haar eerdere standpunt - een fusie af en belooft de ouders de beslissing van het ministerie aan te vechten. De oudercommissie verklaart echter weinig vertrouwen daarin te hebben. Voor hen is nieuwbouw niet meer aan de orde. Om de eis voor fusie kracht bij te zetten en om, zoals zij het zien, zo te bewerkstelligen dat "immigrantenkinderen" de kans krijgen op "een volwaardige plaats in de samenleving", besluiten ouders over te gaan tot actie.¹¹⁸

Op vrijdag 5 september verzamelen de ouders zich 's ochtends vóór de school en

116 Brief van directeur van de Piramide aan ouders d.d. 20-8-1986.

117 Brief van oudercommissie van de Piramide aan ouders d.d. 25-8-1986. Vertegenwoordigers van de ouderraad hebben eerder al te kennen gegeven dat moet worden aangestuurd op fusie met de Blijvliet. Zie Projektgroep Stadsvernieuwing Hillesluis, *Kort Verslag planteam i.o. 'De Piramide' d.d. 19-8-1986*.

118 Brief van oudercommissie van de Piramide aan Wethouder van Onderwijs d.d. 1-9-1986.

de rest van de dag houden zij hun kinderen thuis. De wethouder en de schoolleiding distantiëren zich van de actie, met name van de inzet van kinderen. De schoolstaking krijgt ruime aandacht van de plaatselijke en landelijke radio, televisie en geschreven pers en verschillende instellingen sturen solidariteitsbetuigingen. Het gebeurt niet iedere dag dat migranten hun 'integratie' in de Nederlandse samenleving afdwingen. De minister van Onderwijs en Wetenschappen ontgaat de gebeurtenissen niet en verlangt van de rijksinspecteur een rapport. En ter stede draagt de wethouder het hoofd van de secretarie-afdeling Onderwijs op de situatie te analyseren en oplossingen voor te stellen. De uitkomst van deze missie lijkt enigszins voorspelbaar, althans afgaande op wat deze ambtenaar bij aanvang van zijn opdracht aan *Het Vrije Volk*¹¹⁹ toevoegt: hij laat zich negatief uit over een fusie en betoont zich voorstander van een nieuw schoolgebouw voor de Piramide.

De oudercommissie is niet van plan zijn rapportage gelaten af te wachten en gaat actief steun werven voor de strijd tegen de 'apartheid in het onderwijs'. Ze neemt daartoe contact op met andere oudercommissies en met de *Stedelijke Ouderraad* voor het openbaar onderwijs. De laatste is vooral bezorgd voor het imago van het openbare onderwijs, zo blijkt uit hun correspondentie.¹²⁰ Niettemin kunnen de oudercommissies van de Piramide en de Blijvliet op 30 september hun standpunten toelichten. De eerste neemt de gelegenheid te baat en hoort de leden van de Stedelijke Ouderraad vervolgens wat keuvelen over de vertaling van een voorlichtingsboekje over schoolkeuze. De ouders van de Blijvliet komen op die avond niet opdagen. Zij zijn wel in toenemende mate verontrust over het rumoer bij hun burens. Sommige Nederlandse ouders dreigen er zelfs hun kinderen van school te halen wanneer grote groepen migranten als gevolg van de fusie op 'hun' school komen. Ouders van de Piramide zien in dit dreigement de bevestiging van hun vermoeden dat de Blijvliet zich schuldig maakt aan 'racisme' en dat de vermaledijde 'apartheidssituatie' het resultaat is van welbewust handelen. De sfeer tussen en op de scholen wordt er niet beter op.

Medio oktober komt het hoofd van de secretarie-afdeling Onderwijs met zijn noti-

119 Zie *Het Vrije Volk* 6-9-1986.

120 Brief Stedelijke Ouderraad aan de "Ouderraad van de Openbare Basisschool 'De Piramide'" d.d. 23-9-1986.

tie en hij presenteert daarin drie elkaar uitsluitende voorstellen voor oplossing (Notitie s.a.). Nergens in de notitie spreekt hij zich expliciet uit, maar tussen de regels is zijn standpunt duidelijk leesbaar. Waar hij (1) de fusie van de twee scholen voorstelt, somt hij uitsluitend negatieve consequenties op, bijvoorbeeld de mogelijkheid dat leerkrachten worden ontslagen wanneer Nederlandse ouders "als gevolg van de grote Turkse inbreng" hun kinderen van school halen. Volgens hem vrezen leerkrachten "vermoedelijk niet ten onrechte" hun baan te verliezen.¹²¹ Verder stelt hij voor (2) de huidige situatie te handhaven of (3) de Piramide te verhuizen. De laatste oplossing komt overeen met het oorspronkelijke plan van de wethouder. Het welslagen daarvan hangt volgens het hoofd sterk af van de politieke waarde en dekking.

Welnu, die is er. Dat blijkt op 22 oktober, wanneer de Commissie Onderwijs van de gemeenteraad zich over de problematiek buigt. In de haar toegemeten spreektijd herhaalt de oudercommissie van de Piramide haar bezwaren tegen de segregatie en eist opnieuw fusie van de scholen. Ze kondigt tevens aan dat wanneer de raadscommissie negatief zou besluiten, de ouders niet zullen dralen gebruik te maken van hun recht op vrije schoolkeuze, wat dus betekent dat zij hun kinderen naar andere scholen zullen brengen. Tijdens de beraadslagingen tonen de raadsleden zich echter meer ontvankelijk voor het argument dat Nederlandse ouders de Blijvliet de rug zullen toekeren wanneer die fuseert met de Piramide. Verder geloven zij met de wethouder dat "een betere verdeling tussen Nederlandse en buitenlandse kinderen" vanzelf uit de hoge hoed komt rollen wanneer de Piramide eenmaal is verplaatst naar elders in de wijk. Tot slot oordelen de raadsleden dat grote groepen migranten nog onvoldoende zijn doordrongen van de in Nederland geldende vrijheid van schoolkeuze. Anders waren ze immers wel naar andere, minder 'zwarte' scholen gegaan. Extra voorlichting zou hoge concentraties van migranten op sommige Rotterdamse scholen kunnen voorkomen.

Voor de ouders van de Piramide is deze politieke opstelling een domper, ook al omdat hun kinderen, die nú op school zitten, er niets mee opschieten. Zij trekken hun conclusies en gaan over tot uitvoering van het eerder aangekondigde

121 Los van de vraag of Nederlandse ouders daadwerkelijk hun kinderen elders onderbrengen, valt het zeer te bezien of de komst van migranten zo nadelig is voor de formatieplaatsen van leerkrachten. Nederlandse leerlingen tellen voor 1,25 mee, maar Turkse leerlingen voor 1,9. Zo geredeneerd is het 'inruilen' van Nederlandse leerlingen voor Turkse dus gunstig voor die formatie.

scenario, te weten het bewerkstelligen van een "fusie van onderaf".

Op maandag 27 oktober schrijven zij massaal en met veel tamtam hun kinderen in op nabijgelegen 'witte' scholen. Op deze tumultueuze dag verdringen de media zich om dit unieke nieuwsfeit te verslaan. De leerkrachten van de Piramide zijn ten einde raad, want het vertrek van pakweg de helft van hun leerlingen betekent de facto opheffing van de school en dus ontslag. Gesteund door hun vakorganisatie dringen zij bij de gemeente aan op garanties voor werk. De ouders die voor de Blijvliet kiezen, worden één voor één bij de directeur van die school ontboden. Met behulp van een tolk en de rayoninspecteur probeert deze zich te vergewissen van de echtheid van hun wens om hun kind(eren) op zijn school te hebben. Hij en de inspecteur menen dat er redenen zijn daaraan te twijfelen. "Er was een enorm wanbegrip", verklaart de laatste. Leden van de oudercommissie interpreteren dit als een vorm van intimidatie. De komst van 73 nieuwe leerlingen midden in het jaar stelt de Blijvliet voor speciale problemen. De capaciteit blijkt ontoereikend. Naar de directeur en de gemeente zeggen kan het gros van de kinderen daarom niet meteen worden toegelaten tot de les. De oudercommissie beschouwt deze 'weigering' echter als een onacceptabele 'manoeuvre' die wijst op minachting voor de ouders.

Om daadwerkelijke toelating tot de Blijvliet te eisen verschijnen ouders en kinderen twee dagen later, op woensdag 29 oktober, op het stadhuis. Maar de wethouder wil niet gestoord worden en een *flak catcher* - dat is een 'antimakelaar', iemand wiens doel het is om contacten te voorkómen (Wolfe 1970; zie ook Hannerz 1980: 189-192) - scheept hen af. De rest van de week gaan de kinderen niet naar school. De sfeer wordt grimmiger. De wethouder stuurt alle strijdende ouders een brief met het indringende verzoek hun kinderen op de Piramide te houden en het resultaat van de onderhandelingen met het Rijk af te wachten. De ouders geven geen krimp. De Staatssecretaris van Onderwijs, N.J. Ginjaar-Maas, spoort de wethouder aan de leerlingen uiterlijk binnen twee weken ergens te plaatsen, wat zijn positie bemoeilijkt. Daar staat tegenover dat de staatssecretaris een fusie afwijst en toezegt zich sterk te maken voor renovatie voor de Blijvliet en nieuwbouw voor de Piramide. Zij zal hierover begin december definitief uitsluitsel geven.

Deze nieuwe ontwikkeling geeft de gemeente de kans het initiatief te herne-
men.¹²² Op een daartoe gearrangeerde bijeenkomst op 6 november zet de
wethouder de ouders van de Piramide uiteen dat een gelijkmatige spreiding van
migranten gewenst is, dat fusie geen oplossing is, dat mogelijk nieuwbouw in het
verschiet ligt, dat de inschrijving op de Blijvliet tal van problemen oproept en dat
het voor de kinderen dus het beste is dat zij op de Piramide blijven. En passant
herinnert hij de ouders aan de 'extremistische' politieke achtergrond van de secre-
taris van hun oudercommissie. De ouders wint hij er niet echt mee.

Op 9 november komen zij met een reactie, voorzien van 49 handtekeningen.
Zij verklaren vast te houden aan hun inschrijving op de Blijvliet en verlangen
spoedige plaatsing. Bovendien laten ze weten het commentaar van de wethouder
aan het adres van de secretaris niet te accepteren. Ze schrijven: "Zij heeft geen
andere belangen en doelen dan wij. Wij beslissen zelf over onze problemen en
hebben onze eigen gedachten. Zij heeft onze besluiten slechts uitgevoerd."

Op 19 november wendt de oudercommissie zich tot de staatssecretaris in de
hoop dat die hun recht op vrije schoolkeuze garandeert. Een paar weken later, op
4 december, gaan de ouders accoord met het voorstel van de rijksinspecteur om
tien kinderen met onmiddellijke ingang op de Blijvliet te plaatsen en de overigen
in het nieuwe schooljaar, wanneer de school daarvoor toegerust is. Als de staatsse-
cretaris eind december definitief toestemming geeft voor nieuwbouw voor de
Piramide en bovendien instemt met een (mede door de ABOP opgestelde) tijdelijk
regeling voor het personeel van de Piramide, lijkt deze actie af te lopen. De
oudercommissie van de Piramide, of althans de ouders die Piramide verlaten,
spreken van een succesvolle actie en van een "doorbraak" in de "apartheidssitua-
tie".¹²³

Toch is voor hen de kous nog niet af. Op 10 februari 1987 nodigen zij de politieke
partijen uit om te praten over de Rotterdamse en landelijke "concentratie-scholen-
problematiek". In een verklaring van 3 maart dat jaar maken zij publiek dat het
hoog tijd wordt dat de gemeente een samenhangend beleid ontwikkelt gericht op
het opheffen van de "apartheidssituatie" zoals die volgens hen nog op heel wat

122 Uit het werkdocument van een groep ambtenaren dat zorgvuldig een scenario
voorbereidt, blijkt dat het uitdrukkelijk de bedoeling is dat de gemeente het initiatief herneemt.
Zie *Scenario Piramide/Blijvliet* (saj/4-11-1986), ongepubliceerd document.

Rotterdamse scholen bestaat. Hun inspanningen monden later uit in een samenwerkingsverband van ouders, leerkrachten, antiracisten en tal van andere individuen en instellingen: het Breed Beraad Concentratiescholen, waarover ik al eerder sprak.

Ook voor de gemeente is de zaak nog niet afgedaan. Hoewel de gemeente de actie op de Piramide omschrijft als een actie voor nieuwbouw, laat de wethouder de problematiek van de verdeling van leerlingen nader onderzoeken. Hij deponereert daartoe een verzoek bij de *Raad van Overleg*, een overleg van het bevoegd gezag met de koepelorganisaties uit het (verzuilde) onderwijs. Deze installeert de zogeheten *Werkgroep Schoolpopulatie* die in december 1987 rapport uitbrengt. De bevindingen van deze werkgroep lokken nieuwe acties elders in de stad uit. Daarover straks meer.

Het is interessant dat de voorspelde leegloop van de Blijvliet zich niet voordoet. Naar de directeur van de Blijvliet vertelt, is zegge en schrijve één kind uit protest van school gehaald. Ook de voorspelde onderwijskundige overgangsmoeilijkheden blijven uit: de 'integratie' van de nieuwkomers verloopt opvallend soepel.

Gedurende de actie is steeds weer de vraag opgeworpen *wie* nu eigenlijk de actievoerders zijn. Zijn dat werkelijk 'de' ouders van de Piramide, zoals de actievoerders zich presenteren, of slechts een handvol schreeuwerds, zoals hun opponenten beweren? Achteraf is het voor mij moeilijk vast te stellen hoeveel personen zich in woord en daad achter de actie hebben geschaard, maar dat het er veel zijn, is zeker. Zo'n negentig leerlingen worden door hun ouders naar een andere school overgebracht en dat is bijna de helft van het totale aantal. Voorzover ik kan nagaan betreft het hier overwegend Turkse leerlingen, wat op zichzelf voor de hand ligt op een school waar pakweg drie van de vier leerlingen die nationaliteit heeft. Ook kan ik mij voorstellen (doch niet goed aantonen) dat etniseringsprocessen de participatie van Turken hebben bevorderd. Wellicht moet ik de hand- en spandiensten van verschillende Turkse ETC-leerkrachten - naar zij zelf zeggen ter overbrugging van de taal- en cultuurbarrières - zo begrijpen.

Mijn stellige indruk is dat de actie bij Nederlandse en Marokkaanse ouders minder is aangeslagen. Het staat in ieder geval vast dat sommige ouders niet tot

het einde hebben meegedaan, onder andere omdat zij het doel van de actie niet volledig steunden of omdat zij de kinderen niet als actiemiddel wilden gebruiken. Enkelen van hen (allen Nederlanders) zaten aanvankelijk in de oudercommissie, maar traden terug toen de actie escaleerde. Het is interessant dat één hunner verklaart nooit problemen te hebben gehad met het grote aantal migranten op de Piramide, zelfs niet toen vrienden of burens daar opmerkingen over maakten.

Een tweede vraag die nogal eens is gesteld, is of de deelnemende migranten wel hebben begrepen waar de actie precies om draaide. Sommige leerkrachten, met name van de Blijvliet, en vooral de wethouder en ambtenaren van de gemeente houden mij indringend voor dat de meesten nauwelijks wisten wat er speelde. De wethouder gaat in één van zijn brieven aan de ouders zelfs zover het "gerucht" te ontzenuwen dat de Piramide zou worden opgeheven.¹²⁴ Leden van de oudercommissie bestrijden echter dat er sprake was van wanbegrip. Ik weet niet welke visie de (meest) juiste is. Met een handvol ouders heb ik over deze kwestie gesproken en zij vertelden mij nauwgezet waar de actie huns inziens om draaide. Op zichzelf zegt dat echter niet zo vreselijk veel over de totale groep ouders.

Een derde, met de vorige samenhangende vraag is of migranten werkelijk tot zulk een vasthoudend actievoeren in staat zijn. Alom heerst scepsis, zo valt mij op, met name in kringen van de Blijvliet en de gemeente. Me dunkt een typisch staaltje van minorisering. Het bevoegd gezag heeft zich verschillende keren laten overvallen door het eigenmachtige optreden van de oudercommissie en trekt nu alle registers open om de ontwikkelingen terug te draaien en het initiatief te hernemen. Niet in de laatste plaats wordt getracht het verzet van de ouders te breken. Eén van de ambtenaren uit de speciaal daartoe gevormde beleidsgroep zegt onomwonden: "Wij hebben geprobeerd tweespalt te kweken door aparte gesprekken te voeren met onder andere *opinion leaders* uit de wijk, zoals de moskee, de *hoca* - men had misschien meer vertrouwen in de eigen cultuur; we wilden zo begrip kweken voor het standpunt van de gemeente - maar ook met het welzijnswerk en de politie." Maar verschillende Turkse ouders vertellen mij met kennelijk plezier dat de ambtenaren in de moskee zouden zijn afgewimpeld. De

124 Brief Hans Simons aan de ouders die hun kind willen laten inschrijven bij "Blijvliet", d.d. 28-11-1986.

aanwezige ouders zouden hen simpelweg hebben doorverwezen naar hun 'zaakwaarnemers': de oudercommissie. Eén van de desbetreffende ambtenaren, de rayon-inspecteur, verklaart echter zich een dergelijke gang van zaken niet te kunnen herinneren. Hij verzekert mij dat er een 'normale' gedachtenwisseling heeft plaatsgevonden.

De actievoerders krijgen trouwens ook steun, onder andere van de ABOP (althans van de 'Groep Ex Artikel 24 Leerkrachten Eigen Taal en Cultuur), de H-TÖB (in casu de als voorzitter optredende Turkse leerkracht van de Combinatie '70), van een kwartet schoolleiders (waaronder die van de Combinatie '70), het Platform Buitenlanders Rijnmond en van de Rotterdamse Anti-Discriminatie Actie Raad (RADAR).

Tenslotte is er de vraag naar de rol van de Nederlandse secretaris van de oudercommissie. Heeft zij de ouders werkelijk voor haar politieke karretje gespannen, zoals sommigen beweren? *Het Vrije Volk* berichtte meermalen smeugig over 'buitenlandse' ouders die zouden zijn misleid, ja zelfs geïntimideerd.¹²⁵ Ambtenaren van de gemeente bleken zo bereidwillig geweest te zijn om de betreffende journalist de benodigde munitie aan te reiken. Het feit alleen al dat zij actief is binnen de Kommunistische Arbeiders Organisatie (KAO-ml), vormt voor haar opponenten het bewijs dat de acties niet minder dan een communistisch complot zijn. Zelf vind ik echter geen enkele aanwijzing waaruit blijkt dat deze moeder zich binnen de oudercommissie heeft bezondigd aan agit-prop. Wel wordt in het blaadje van de KAO-ml, *De Rode Vlag*, meermalen in pittige bewoordingen verslag gedaan van de gebeurtenissen (waarbij met name de uitspraak dat Wethouder Simons een "racist" is, veel stof doet opwaaien).¹²⁶ Maar op zichzelf bewijst dat niets.

Het lijkt geen twijfel dat de secretaris een centrale figuur is geweest, niet in de laatste plaats door haar rijke actie-ervaring en omvangrijke sociale netwerk. Actievoerende ouders, leerkrachten van de Piramide en enkele andere betrokkenen met wie ik heb gesproken, drukken mij op het hart dat de secretaris niet meer heeft gedaan dan de ouders wilden. Eén leerkracht zegt: "Als [de secretaris]

125 Zie onder andere *Het Vrije Volk* 2-12-1986.

126 Zie *De Rode Vlag* 13 (23 augustus - 6 september 1986); 15 (20 september - 4 oktober 1986); en 19 (15 november - 29 november 1986).

geen leiding had gegeven aan de actie, dan hadden de buitenlanders het een half jaar later zelf ondernomen. Buitenlanders waren zelf begonnen. Maar men denkt dat buitenlanders dom zijn, daar moeten wel Nederlanders achter zitten. Dat superioriteitsidee maakt mij boos. Als [de secretaris] zich niet ermee had bemoeid, waren ze allemaal al eerder [van school] weggelopen." Een Turkse ouder vertelt dat hij veel eerder tot een schoolstaking was overgegaan als niet de secretaris zo nadrukkelijk had gewezen op de nadelige gevolgen daarvan voor de kinderen. Ik kan achteraf niet goed beoordelen of de secretaris de boel heeft opgehitst of juist in banen heeft geleid. In beide gevallen echter - en dat valt ook uit de juist genoemde *statements* af te leiden - zou ze substantiële invloed hebben, wat de machtspositie van migranten in de oudercommissie zou relativeren.

Waarom gaat de gemeente niet echt in op de verlangens van de ouders? Uit de verklaringen van de ouders valt op te maken dat ze vooral hechten aan, wat ik maar noem, 'multicultureel' onderwijs. Zij hebben door de bank genomen geen klachten over de kwaliteit van het onderwijs op de Piramide, maar vinden dat er toch iets ontbreekt wanneer Nederlandse kinderen afwezig zijn. Een Turkse vader verwoordt het zo: "Buitenlanders hebben een andere cultuur en een andere taal. De echte cultuur geef ik zelf aan mijn kinderen. Maar mijn kinderen moeten met Nederlandse mensen opgroeien. Als zij samen opgroeien blijven zij altijd vrienden. Als zij niet praten en spelen zeggen ze altijd: 'hij is buitenlands' of wij zeggen 'hij is Nederlands'. Wanneer ze groot zijn, krijgen ze ruzie, gaan ze vechten, messen trekken, schieten. Door om te gaan met elkaar, leer je elkaars taal en cultuur. Dat buitenlanders en Nederlanders apart zitten is een probleem."

De gemeente en ook andere instellingen (zoals de H-TÖB en sommige media) of personen vatten dit standpunt anders op. Zij geven weliswaar ook betekenis aan sociaal-culturele kenmerken, maar waarderen die negatiever: het "te hoge percentage allochtone leerlingen" zou slechte invloed hebben op de schoolprestaties van de kinderen.¹²⁷ De gemeente herdefinieert het probleem bovendien als een huisvestingsprobleem, dat is althans het enige dat zij bespreekbaar houdt.

Ik heb sterk de indruk dat de gemeente de kwestie van concentratie en spreiding buiten de politieke agenda heeft willen houden. Spreiding van migranten is

127 Persbericht Gemeente Rotterdam, Bureau Voorlichting (H. Strooij), d.d. 4-11-1986; zie ook brief H-TÖB aan Wethouder Simons d.d. 13-11-1986.

not done en elke discussie over concentratie van migranten kan de geest uit de fles halen, zo denkt men in kringen van de gemeente. Daarbij komt dat de wethouder de baas is van het openbare onderwijs in de stad en het derhalve zijn taak is het blazen van het openbare onderwijs niet te laten bezoedelen. Door de aandacht te concentreren op de huisvesting kan 'het bevoegd gezag' ook op een andere manier de belangen van het openbare onderwijs dienen. De problematiek van de huisvesting is immers het snelst en eenvoudigst op te lossen.

Na afloop van de acties vraagt de wethouder advies aan de Raad van Overleg. Daardoor hoopt hij de kwestie van de leerlingenverdeling uit de sfeer van het openbare onderwijs te halen en andere zuilen te committeren. Achteraf verklaart de wethouder dat de gebeurtenissen rond de Piramide - met name de "haatdragendheid" tegen de gemeente - hem "een tikkeltje" heeft gehinderd om "de serieuze kant van de zaak" te onderkennen. Zijn adviesaanvraag aan de Raad van Overleg moet wellicht ook tegen die achtergrond worden geplaatst.

Nieuwe politieke verwickelingen

De actie rond de Piramide kent verschillende politieke vervolgen die pikant genoeg nogal wat personele overlap vertonen. Sommige actoren zijn betrokken in wel drie verschillende initiatieven. Het vervolg wijst erop dat het 'probleem' van de concentratie van migranten geen incident meer is. Hierboven besprak ik reeds het initiatief van de *Adviesraad voor het Basisonderwijs*. Deze raad installeert in september 1986 de *Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen'*. Al snel krijgt deze werkgroep een breder karakter, waardoor het enigszins los komt van de Adviesraad. Op 4 november, dus wanneer het conflict tussen de Piramide en de gemeente in alle heftigheid woedt, komt de verbrede werkgroep voor het eerst bijeen. Naast oudervertegenwoordigingen (onder andere van de Piramide) zijn ook ETC-leerkrachten present (al dan niet als vertegenwoordiger van hun organisatie), schoolleiders, OVB-medewerkers, vrijgestelde vakbondsmensen en ambtenaren van de gemeente. Leerkrachten van de Combinatie '70 zijn opvallend aanwezig.

Het initiatief lijkt veelbelovend, want voor het eerst buigen mensen uit zoveel verschillende hoeken zich over het 'probleem' van de hoge concentratie. Nou ja, feitelijk is het een 'onderonsje' van het openbare onderwijs; uit de sfeer van het

bijzondere onderwijs doet niemand mee. Niet zodra de wethouder lucht krijgt van de activiteiten van zijn ambtenaren geeft hij hun het consigne zich terug te trekken. Op de eerstvolgende vergadering, op 11 december, maakt een rayon-inspecteur desondanks zijn opwachting. Het blijkt een pijnlijke vergissing en hij wordt de risee van de werkgroep. De werkgroep vat de politieke daad van de wethouder op als een bewijs van onwil.

Bij aanvang van de werkzaamheden stelt de werkgroep voorlopig vast dat "hoge concentratie-scholen" - bedoeld is: 'hoge-concentratiescholen' - de "integratie tussen allochtonen en autochtonen" bemoeilijken, achterstandsbevorderend kunnen werken, en een geïsoleerde positie in het onderwijsveld innemen.¹²⁸ In het eindrapport dat in oktober 1987 uitkomt, houdt de werkgroep deze conclusies overeind, al wordt ook opgemerkt dat de achterstandsbevorderende werking van hoge concentratie mogelijk een mythe is. De werkgroep eindigt het rapport met een serie oplossingen.

Simultaan met de beraadslagingen van deze werkgroep buigt ook de progressieve vakbond *ABOP* zich over de problematiek. De *ABOP* hield zich aanvankelijk afzijdig van het conflict rond de Piramide en de Blijvliet, zo zegt een bestuurder, omdat de rechtspositie van bondsleden in het geding was en de *ABOP* ter zake nog geen "door de leden gelegitimeerd beleid" had ontwikkeld. De bond komt pas in actie nadat het hoofdbestuur - op verzoek van leerkrachten van de Piramide - de Rotterdamse afdeling port. Eerst op 2 december 1986 belegt de *ABOP* een algemene ledenvergadering met als speciaal agendapunt de kwestie van de "concentratiescholen".

De Turkse ETC-leerkrachten komen ditmaal in groten getale opdagen. Eén hunner vertelt: "Logisch. Het ging grotendeels over onze kinderen. Wij voelen ons verantwoordelijk voor de gehele problematiek. Wij zijn hiervoor meer gevoelig dan bij Nederlandse kinderen. We hebben aan alle collega's doorgegeven aanwezig te zijn." Al eerder hadden zij - op persoonlijke titel en in de hoedanigheid van de 'Groep Leerkrachten Eigen Taal en Cultuur' van de vakbond - hun solidariteit betuigd aan de actievoerders op de Piramide. Op de vergadering, waar het er fel aan toe gaat, verlangen zij dat de *ABOP* zich onvoorwaardelijk

128 Verslag bespreking werkgroep "Vorbereiding discussie problematiek hoge concentratiescholen" d.d. 4 november 1986 op Combinatie '70.

achter de ouders schaarst. Dat gebeurt niet. Wel scharen de aanwezige leden zich achter de verklaring dat de school een afspiegeling dient te zijn van de 'multiculturele samenleving' en dat de ontwikkeling van 'concentratiescholen' betreurenswaardig is. Verder besluit de vergadering een werkgroep op te richten over het verschijnsel 'concentratiescholen' in Rotterdam.¹²⁹

Ook in deze *Werkgroep 'Concentratiescholen'* zijn migranten (al dan niet namens de H-TÖB) en leerkrachten van de Combinatie '70 opvallend aanwezig. Op 30 juni 1987 aanvaardt de algemene ledenvergadering het rapport van deze werkgroep.¹³⁰ De bevindingen komen in grote lijnen overeen met die van de Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen'. Het voornaamste verschil is dat de ABOP wat meer aandacht besteedt aan het ETC-onderwijs. Op basis van deze nota sluit de ABOP zich aan bij de genoemde Werkgroep.

Tenslotte is er het eerder genoemde initiatief van de wethouder via de *Raad van Overleg*. Door de discussie op deze plaats te deponeren geeft hij aan dat de verdeling van leerlingen in het onderwijs niet louter een probleem is van het openbare onderwijs, maar dat ook het bijzondere onderwijs zijn verantwoordelijkheid moet nemen. Erg gelukkig is één en ander niet verlopen. De wethouder benadert de Raad van Overleg eerst nadat hij zijn ambtenaren terugtrekt uit de Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen'. Deze raad is ingebed in de bestaande overlegstructuur en dat heeft bepaalde voordelen. Een belangrijk nadeel is dat men daar, zoals een ambtenaar het verwoordt, met "aanzienlijk minder elan" te werk gaat. Een ander gevolg is dat organisaties van ouders noch organisaties van leerkrachten deel hebben aan de discussie, terwijl zij praktijkervaring hebben in te brengen. Na veel gezeur kan een "waarnemer" uit de Adviesraad Openbaar Onderwijs de discussies bijwonen.

Uit de geledingen van de Raad van Overleg wordt een nieuwe werkgroep geformeerd, de *Werkgroep Schoolpopulatie*, die zich gaat belasten met de opdracht van de wethouder. De werkgroep moet nagaan ten eerste of op wijkniveau een meer evenredige verdeling van leerlingen kan worden bevorderd en ten tweede of de hoge concentratie migranten nadelig is voor de kwaliteit van het onderwijs, en zo

129 Zie *Nieuwe Wegen*, 22-12-1986, pp. 81-85.

130 Zie *Nieuwe Wegen*, 24-9-1987, pp. 45-48.

ja, hoe één en ander kan worden verbeterd. Op 21 december verstuurt de Raad van Overleg het rapport van de Werkgroep Schoolpopulatie (1987) vertrouwelijk aan de wethouder. De belangrijkste conclusies zijn dat de sociale positie en de sociale integratie van leerlingen niet direct samenhangen met de evenredige verdeling van Nederlanders en migranten; dat onderwijsachterstand eerder een kwestie is van "lagere sociaal-economische status" dan van herkomst, en dat scholen met een hoog percentage migranten dus ten onrechte als kwalitatief minder wordt beschouwd; dat desondanks ouders en collegaleerkrachten die scholen enigszins mijden; dat er geen wettelijke mogelijkheden zijn om migranten te spreiden; maar dat er wel redenen zijn om scholen met veel migranten extra te ondersteunen.

Deze conclusies gaan lijnrecht in tegen de bevindingen van de juist genoemde andere werkgroepen, maar de vertegenwoordigers van de koepelorganisaties (dus van het bijzondere onderwijs) zijn er tamelijk gelukkig mee (zie onder andere Breed Beraad Concentratiescholen 1988: 25-30). Op 2 februari 1988 reageert de wethouder. Hij onderschrijft de noodzaak om het achterstandsbeleid en de voorlichting aan ouders te intensiveren, maar stelt ook -en dat is een nuancering van zijn eerdere standpunt - dat soms "sprake kan zijn van negatieve maatschappelijke consequenties als de schoolbevolking een onvoldoende afspiegeling van de wijkbevolking is." De wethouder nodigt de Raad van Overleg uit om over dit laatste punt verdere discussie te voeren. Na de wethouder krijgt de goegemeente kans om op het rapport te reageren, hetgeen gebeurt (zie onder andere Gekleurde 1988).

Een interessante reactie is afkomstig van de stafafdeling Onderwijs. Wat is dat? De gemeente Rotterdam is het bestuursapparaat drastisch aan het reorganiseren. De secretarie-afdeling Onderwijs is daartoe gesplitst in een kleine stafafdeling Onderwijs, die zich vooral bezighoudt met beleidsvoorbereiding, en een grotere dienst Onderwijs, die zich moet beperken tot meer uitvoerende werkzaamheden. De kwestie van de leerlingenverdeling, met name de afwikkeling van het rapport van de Werkgroep Schoolpopulatie, ontwikkelt zich gaandeweg tot kristallisatiepunt van onderlinge rivaliteit.

In een notitie rijkelijk doorspekt met anglicismen zet het hoofd van de stafafdeling uiteen dat de Werkgroep Schoolpopulatie een te beperkte opdracht heeft gekregen en dat zij daardoor voorbij is gegaan aan de ongewenste *maatschappelijke ge-*

volgen van segregatie in het onderwijs. Hoe kunnen in gesegregeerde omstandigheden de "interculturele doelstellingen" worden bereikt, zo vraagt hij zich af. Om een verdere segregatie in het onderwijs te voorkomen en om de sociale segmentatie van de wijken te doorbreken is zijns inziens een 'integrale' aanpak nodig. Dat houdt in dat ook andere beleidssectoren, zoals arbeid en huisvesting, zich op soortgelijke manier met deze problematiek zouden moeten bezighouden.

Deze reactie stemt overeen met de opvattingen van de Commissie Onderwijs van de gemeenteraad. Bij de dienst Onderwijs is men minder gelukkig met deze gang van zaken. Maar de deelnemers aan de Werkgroep 'Vorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen', inmiddels omgedoopt tot het *Breed Beraad Concentratiescholen* en na enig soebatten uitgebreid met vertegenwoordigers van welzijnsinstellingen voor migranten,¹³¹ zien in deze wending de langverbeide politieke opening. Tot dusver liepen zij steeds met de neus tegen de muur van de dienst Onderwijs. Hoezeer de opstelling van de Raad van Overleg politiek achterhaald wordt, blijkt uit de installatie op 9 mei 1988 van een zware commissie, officieel onder voorzitterschap van de burgemeester maar de facto geleid door het hoofd van de stafafdeling Onderwijs, die het 'integrale' beleid moet uitwerken. Wat daarna gebeurt komt steeds verder af te staan van de dagelijkse schoolpraktijk, met name van de beslommeringen van ouders en oudercommissies. Mede daarom is het de moeite waard te kijken naar een actie die mede door ouders is gevoerd en die, althans ten dele, op de golven van deze politieke ontwikkelingen meedeint.

Commotie op de Combinatie '70

Op de C '70 heeft men zich meer dan eens te weer gesteld tegen de, wat men vindt, eenzijdige samenstelling van het leerlingenbestand. In Het Oude Noorden is de C '70 de basisschool met de meeste migranten en de minste Nederlanders. In één jaar tijd - van 1986 tot 1987 - is het percentage leerlingen met de Nederlandse nationaliteit gedaald van 22% naar 8%: die ontwikkeling bevestigt de reputatie van C '70 als een 'zwarte school'. Leerkrachten en ouders op de C '70 menen dat

131 Pas nadat de Rotterdamse Anti-Discriminatie Actie Raad (RADAR) zich ermee bemoeit, treden vertegenwoordigers van instellingen voor migranten tot het Breed Beraad toe. Dat wil overigens nog niet zeggen dat zij een substantiële inbreng hebben. Binnen het beraad

deze specifieke samenstelling neerslaat op de onderlinge sociale verhoudingen en de kwaliteit van onderwijs.

Een greep uit het ongenoegen dat mij door Nederlandse ouders in de schoot wordt geworpen: migranten zouden de school domineren; op het speelplein Nederlandse kinderen najagen; hun toeroepen dat ze 'ongelovigen' zijn en viespeuken die varkensvlees eten ("en dat op een openbare school"); kortom, migranten zouden het 'normale' schoolleven verstoren. "Bijvoorbeeld met de kerst", vertelt een moeder, "Sommige buitenlanders mogen geen vlees, dus maken we iets met brood. Geen patat met een lekkere frikadel erbij. Dat kan niet meer. Sportdag doen we ook niet meer, want niemand doet mee vanwege de Ramadan. We organiseren ook geen werkweek meer, want de Turkse en Marokkaanse meisjes gaan niet mee. Als we een schoolreisje hebben, blijven veertig, vijftig kinderen achter. Maar dát blijven we toch doen. Wij houden ons poot stijf." Een ander zegt onomwonden: "Er zijn teveel buitenlanders. Daar ben ik hard in. Ze hebben een andere levenswijze. Als er weinig zijn zullen ze zich eerder aanpassen. Dan zien ze hoe het hoort." Deze Nederlanders verwijten de schoolleiding dat ze migranten teveel de hand boven het hoofd houden. Zo tiert een moeder: "De school past zich teveel aan de buitenlandse cultuur aan in plaats van op de leerprestaties te letten. Ze doen teveel aan de migrantencultuur. Het is geen Nederlandse school meer. De directeur heeft er schijt aan, hij vindt dat we die buitenlanders moeten accepteren. Ik heb hem eens uitgescholden voor een landverrader. Ik ben een kwaaië, hoor."

Al deze moeders - op één na die wijst op de extra stimuleringsmaatregelen en de meer dan gemiddelde inzet van de leerkrachten - beredeneren dat de aandacht voor migranten die slecht Nederlands spreken, ten koste gaat van die van hun eigen kinderen. Ter illustratie beweert één dat haar kind tegenwoordig van rechts naar links leest, en een ander dat haar kind zijn eigen taal verleert en thans vloeiend Turks spreekt. Uit het feit dat er voor migranten extra stimulering (nodig) is, halen de meesten hun gelijk dat migranten het onderwijspeil omlaag halen. Eigenlijk zouden migranten moeten worden verplicht Nederlands te spreken, bedenkt één moeder zich, "niet thuis, dat moeten ze zelf weten, maar wel op school."

Migranten zelf ergeren zich aan de geringe aandacht voor hun eigen feesten. Een

wordt meermalen geklaagd over de afwezigheid van migranten.

paar Marokkaanse vaders zeggen dat de oudercommissie dit tegenhoudt. Groot is hun bezorgdheid over de 'integratie' van hun kinderen in de Nederlandse samenleving en op school in het bijzonder, en over de kwaliteit van het onderwijs. Is het gevolgde onderwijssysteem wel zo geschikt? (De C '70 biedt een soort Jena-planonderwijs aan, wat onder andere inhoudt dat er geen jaarklassen zijn en de resultaten niet in 'heldere' rapportcijfers worden uitgedrukt). Is het nou wel nodig de kinderen zoveel vrijheid te geven? Een beetje meer discipline zou geen kwaad kunnen. En krijgen de kinderen de Nederlandse taal wel goed onder de knie wanneer Nederlanders de school in toenemende mate mijden?

Een Turkse moeder: "Mijn zoontje spreekt beter Nederlands dan Turks. Maar als hij op school Nederlands spreekt, zeggen zijn Turkse vriendjes dat hij een Turk is en dus Turks moet spreken. Maar we zitten hier in Nederland en dan moet je Nederlands spreken en je aanpassen. Als er zoveel buitenlandse kinderen zijn, kunnen Nederlandse kinderen geen Nederlands spreken. Ouders hebben gelijk dat ze hun kind van school halen." Een Kaapverdiaanse moeder zegt: "Nederlanders en buitenlanders samen is beter voor buitenlandse kinderen. Samen leren ze spelend de taal. Ook kunnen ze zich aan de Nederlandse cultuur aanpassen. Nu kennen de meeste buitenlanders de Nederlandse cultuur niet." Een Turkse vader, tenslotte, over de grote concentratie migranten: "Andere scholen hebben deze *last* niet. Dat is alleen bij ons. Vroeger zag je de problemen niet, want er waren Nederlandse kinderen" (cursivering van mij - JR).

Het ongenoegen van de ouders beperkt zich niet tot de (vermeende) gevolgen van de leerlingensamenstelling. Algemeen hebben zij de indruk dat het onderwijs de laatste jaren geweldig aan kwaliteit heeft ingeboet. Steeds minder kinderen van de C '70 zouden doorleren, kinderen zouden in de verdrukking komen doordat de klassen groter zijn, kinderen zouden steeds vaker geen school hebben omdat de leerkracht wegens ziekte of iets anders afwezig is, het onderwijssysteem zou niet functioneren en is überhaupt ongrijpbaar. Hoewel een deel van deze veranderingen - voorzover ze zich inderdaad hebben voorgedaan¹³² - waarschijnlijk eerder is toe te schrijven aan de formidabele bezuinigingen van de laatste jaren, leggen de

132 Volgens de directeur is de doorstroming naar het middelbare onderwijs de laatste zeven jaar ongeveer gelijk gebleven, ondanks de veranderingen in de samenstelling van het leerlingenbestand.

meeste ouders een verband met de aanwezigheid van migranten. De teloorgang van het onderwijs straalt in veler ogen af van de erbarmelijke staat waarin het schoolgebouw verkeert. Het gebouw is stokoud, de vloerbedekking tot op de draad versleten, de verfladders hangen aan de muur, de gordijnen zijn in geen jaren vernieuwd of gewassen en het meubilair is ook niet meer je dat. Tot overmaat van ramp dreigen nu weer flinke bezuinigingen op het schoonmaken. Buiten op straat is het een rotzooi. Rond de C '70 worden woningen gesloopt en gerenoveerd en kinderen moeten tussen bouwstellingen en puinhopen de weg naar school vinden. Het beeld van de school in verval staat veel ouders scherp voor de geest. Zij tellen hun uiteenlopende klachten op en verbinden die aan elkaar, met het gevolg dat alle ongenoegens geassocieerd gaan worden met de massale aanwezigheid van migranten.

Wat te doen? Naar het schijnt hebben veel Nederlandse ouders in de loop der tijd besloten hun kinderen elders op school te doen of met de hele familie uit de wijk te vertrekken. Maar een handvol Nederlanders laat zich niet "wegjagen", zoals één het uitdrukt. "Belachelijk. Dan mot jij als Nederlander voor hun op een andere school? Het is onze eigen wijk." De oplossing die zij van meet af aan in gedachte hebben, is simpelweg spreiding van migranten. Het 'probleem' begint immers al bij 'hun' huisvesting. Een dergelijke aanpak, die al eerder is bepleit door de schoolleiding, heeft de sympathie van verschillende migranten. Een Marokkaanse vader doceert: "In Het Oude Noorden wonen 1446 Marokkanen. Dat is teveel. En er zijn nog meer Turken en Surinamers. Ze hebben allemaal vier, vijf, zes, zeven kinderen. Op school zie je dat terug. Daarom is spreiding de oplossing." Daarnaast pleiten alle ouders voor verbetering van het onderwijs, al kan niet iedereen precies aangeven op welke manier. De C '70 staat op de nominatie voor nieuwbouw.

Men laat het niet bij woorden. Uit de notulen van de oudercommissie maak ik op dat ouders reeds in 1979 bij de gemeente spreiding van migranten wilden bepleiten. In 1982 namen ouders deel aan het Comité "Verontruste Ouders" en zij stelden daarbij onder andere de nadelige effecten van de hoge concentratie van "anderstaligen" aan de kaak. Daarnaast getroostten leerkrachten, inzonderheid de respectievelijke directeurs, zich een reeks van inspanningen. Hierboven stipte ik één en ander aan. Tussendoor brengen (Nederlandse) ouders geregeld hun

grievens ter kennis aan de leerkrachten, zonder dat daarop specifieke actie volgt.

Dat gebeurt eerst in mei 1986, wanneer ouders de school bezetten om de overheid tot maatregelen te dwingen. Deze actie vindt plaats juist op het moment dat de Adviesraad Openbaar Onderwijs, waarin de directeur afgevaardigde is, de kwestie van de leerlingenverdeling op de agenda plaatst. Een delegatie van leden van de oudercommissie (uitsluitend Nederlanders) bespreekt op 9 juni ten stadhuize hun grieven met Wethouder Simons. Naar aanleiding van dat gesprek schrijft de bewindsman aan de oudercommissie dat de gemeente "extra aandacht [zal] geven aan het vergroten van de kans op nieuwbouw".¹³³ Voorts laat hij weten dat de gemeente de problematiek onderkent rond "kinderen met verschillende culturele achtergronden". "(...) Ook wij ervaren de onevenwichtige verdeling van autochtone en allochtone kinderen over de diverse scholen als zorgwekkend." De wethouder stelt vast dat het niet meevalt om goed onderwijs te bieden, vooral bij aanhoudende bezuinigingen. Niettemin geeft de gemeente aan het onderwijs in de stad 92 miljoen gulden meer uit dan ze ontvangt.

Direct na de zomervakantie, op 5 september, treden de ouders van de Piramide in de publiciteit, en dat gaat de C '70 niet onopgemerkt voorbij. De Turkse ETC-leerkracht hanteert op dat moment de voorzittershamer van de H-TÖB en in deze hoedanigheid volgt de ouderacties. De directeur van C '70 instigeert in de Adviesraad Openbaar Onderwijs de oprichting van de Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen'. Zodra deze werkgroep voor derden wordt opengesteld treden ook de Turkse en Marokkaanse ETC-leerkrachten van de C '70 toe. Vergaderingen van deze werkgroep vinden vaak plaats op de locatie van de C '70. Dezelfde personen zijn trouwens ook actief binnen de ABOP, alwaar zij zitting nemen in de werkgroep die een beleidsstandpunt inzake hoge-concentratiescholen voorbereidt. Ik constateer al met al dat de schoolleiding en de ETC-leerkrachten geen gelegenheid meer voorbij laten gaan om het 'probleem' van de hoge-concentratiescholen aan de kaak te stellen. Hun bezorgdheid is dan ook groot en ze willen hun verantwoordelijkheid voor het onderwijs niet ontlopen.

Hun verhevigde engagement laat ouders niet onberoerd. Op 29 september

komt de kwestie van de "blanke en bruine scholen"¹³⁴ in de Turkse subcommissie ter sprake, en op 8 december 1986 en op 19 januari en 24 februari van het volgende jaar ook in de andere geleidingen van de oudercommissie. Op de laatste vergadering doet de inspecteur van de gemeente kond van de instelling van de ambtelijke Werkgroep Schoolpopulatie, die het bevoegd gezag ter zake zal adviseren. Tevens maakt hij bekend dat de C '70 de toegezegde nieuwbouw zal moeten delen met een andere school. Dat brengt de oudercommissie ertoe om de wethouder een brief te sturen met het verzoek deze beslissing ongedaan te maken.¹³⁵ Eén van de argumenten die de oudercommissie hiervoor aanvoert, is het grote aantal "buitenlandse leerlingen" van de C '70. "Wij denken dat dit nooit goed kan gaan als je zo twee verschillende scholen bij elkaar zet. We zijn dan bang dat je een witte en een zwarte school krijgt. Hoe kun je als ouder dan nog overtuigd zijn, dat je kind in deze situatie goed onderwijs krijgt."

Op 30 maart stellen de leerkrachten op een teamvergadering vast dat de C '70 een centrale positie inneemt in de discussie over de "concentratie-problematiek". Maar het vertrouwen in de goede afloop is niet bijster groot. De leerkrachten concluderen dat acties onafwendbaar zijn, met dien verstande dat zulks "wel door ouders [moet] gebeuren".¹³⁶ De ouders zitten niet stil. Op 21 april overleggen zij met de secretaris van de dienst Onderwijs die belooft binnen enkele weken met een reactie te komen. Maar de ambtenaar blijft in gebreke. De oudercommissie maakt nieuwe afspraken maar meermalen zegt hij die op het laatste moment af. De oudercommissie voelt zich aan het lijntje gehouden.¹³⁷ Op 14 oktober doet zij voor de zoveelste maal een uitnodiging de deur uit. Inmiddels is de directeur als waarnemer toegetreden tot de Werkgroep Schoolpopulatie van de raad van Overleg. Wanneer het team op 2 november de voortgang van deze werkgroep bespreekt, is de verontwaardiging groot, vooral over de waarschijnlijke conclusie dat een hoge concentratie van migranten gunstig kan zijn voor hun leerprestaties.

134 Zo staat dit in de notulen van de oudercommissie. Toevalligerwijs is dit de titel van het rapport van De Bruyne (1985) dat de directeur van de C '70 zo stimuleerde om de strijd tegen hoge-concentratiescholen nieuw leven in te blazen.

135 Brief Oudercommissie van Combinatie '70 aan Wethouder van Onderwijs, d.d. 23-3-1987.

136 Notulen teamvergadering C '70, d.d. 30-3-1987.

137 Brief Oudercommissie Combinatie '70 aan Secretariaat Onderwijs, d.d. 26-6-1987.

De gebelgde leerkrachten noemen dat "een zeer kortzichtige en zelfs onverantwoorde opvatting". Dezelfde maand nog gaan Turkse ouders tot actie over. Als de gemeente niet goedschiks wil luisteren, dan maar kwaadschiks, moeten ze hebben gedacht.

De mobilisatie van Turkse ouders valt juist in een periode waarin wordt geprobeerd de actieve betrokkenheid van migranten in de subcommissies te vergroten.¹³⁸ Op donderdagavond 12 november voorziet men daartoe in een Turkse-ouderavond. De kwestie van de leerlingensamenstelling is één van de vele agendapunten op deze zeer druk bezochte bijeenkomst. Al direct na aanvang gaat een half dozijn jonge Turken op deze kwestie in. Er ontspint zich een emotionele discussie waarop de ouders allerhande voorstellen bespreken om de situatie te veranderen. Zo is er het voorstel om meteen de volgende dag al de school dicht te houden, maar het team raadt dat af. Uiteindelijk wordt besloten een handtekeningenactie te organiseren.

Pakweg vier, vijf ouders stellen gezamenlijk en met de ETC-leerkracht een brief op gericht aan de wethouder. Zij schrijven onder meer: "Over ons wordt altijd gezegd: buitenlanders zijn niet aangepast aan onze cultuur. Wij willen graag aanpassen aan de Nederlandse cultuur, maar jullie accepteren dat niet van ons. Wij denken dat als een school veel buitenlandse kinderen heeft, de kwaliteit van het onderwijs op die school achteruit gaat."¹³⁹ De ouders eisen onder andere kleinere klassen, extra leerkrachten voor Nederlandse-taalonderwijs, en maatregelen om de zogenaamde *white flight* van Nederlanders te verhinderen. Zij eisen tenslotte een antwoord binnen drie weken op straffe van verdere actie. Tegelijkertijd wordt de wethouder uitgenodigd om op 19 november de handtekeningen persoonlijk in ontvangst te nemen, maar deze stuurt een ambtenaar. Het duurt vier weken eer de wethouder zelf reageert. In een lange brief toont hij begrip voor de overwegingen van de ouders, maar concrete toezeggingen doet hij niet.¹⁴⁰

138 Verslag subcommissiebespreking 1-10-1987.

139 Brief opgesteld door Turkse sub-oudercommissie aan Hans Simons, wethouder van Onderwijs, d.d. 17 november 1987.

140 Brief Hans Simons, wethouder van Onderwijs, aan de Turkse ouders van de leerlingen aan de OBS "Combinatie '70", d.d. 17-11-1987.

Onmiddellijk na de kerstvakantie laat de directeur in zijn hoedanigheid als lid van de Werkgroep 'Voorbereiding Discussie Problematiek Hoge Concentratie-Scholen' in het *Rotterdams Nieuwsblad* weten dat er iets moet gebeuren. "Wij proberen dat door constant druk uit te oefenen op de overheid."¹⁴¹ Twee dagen later komt de oudercommissie bijeen om zich te beraden over het antwoord van de wethouder. Zijn brief wordt afgedaan als "een mooi verhaal", waarin echter geen oplossingen worden aangedragen, en dat terwijl juist van de overheid iets verwacht zou mogen worden.¹⁴² Om het doel van "evenredige verdeling van buitenlandse en niet-buitenlandse kinderen" naderbij te brengen, wordt besloten tot 'hardere' actie over te gaan. Daartoe stellen de aanwezigen een draaiboek op voor de komende twee maanden en stellen de ouders uit hun midden een "actie-groep" samen, bestaande uit Nederlanders en buitenlanders.

De eerste daad van de actiegroep is alle ouders uiteen te zetten wat er mis is en wat moet gebeuren. De eisen strekken zelfs zover als het instellen van wijkgrenzen (voor Nederlanders) en *busing* (voor migranten). Op 21 januari vindt het eerste publieke optreden plaats. Een colonne van 25 ouders trekt naar het stadhuis, alwaar zij de wethouder hun eisenpakket overhandigen. Deze laat meteen weten niet te willen tornen aan de vrijheid van schoolkeuze. Niettemin is hij bereid om op een later tijdstip met een kleine delegatie over het onderwerp van de evenredige verdeling van gedachte te wisselen.

Twee weken later, op 4 februari, laat de wethouder ten overstaan van die delegatie zijn gedachten gaan over voorlichtingsprogramma's voor migranten, over spreiding van migranten, over verbetering van de accommodatie, over nieuwbouw voor de C '70, enzovoorts. Hij erkent dat er onderwijsachterstanden zijn, maar stelt dat die niet samenhangen met de concentratie migranten. De aanwezige ouders - Nederlanders en migranten - zijn het daar niet mee eens: "Meer buitenlanders, meer problemen."¹⁴³ Wanneer zij zich beklagen over de gebrekkige kennis van migranten van de Nederlandse taal komt de wethouder met zijn standaardoplossing: bij voldoende belangstelling voor taalcursussen is hij bereid de extra faciliteiten ter beschikking te stellen. Na twee uur verlaten de ouders gedesilluseerd het stadhuis. Op de valreep laten zij de wethouder nog

141 *Rotterdams Nieuwsblad*, 5-1-1988.

142 Verslag oudercommissie-vergadering, d.d. 7-1-1988.

143 Verslag van het gesprek van actievoerende C-70 ouders met wethouder Hans Simons

weten dat hij nieuwe acties kan verwachten. Op 2 maart verstuurt de wethouder de oudercommissie een schriftelijke reactie op de brief van 21 januari, waarin hij wederom laat blijken pal te staan voor de vrijheid van schoolkeuze. Daarnaast zegt hij toe zich te bezinnen op het aantal schoonmaakuren voor de school.

Toevallig dezelfde dag verstuurt de actiegroep aan de ouders de oproep om op 22 maart massaal met de kinderen naar het stadhuis te trekken om de wethouder op te halen. Hij moet de situatie maar eens met eigen ogen aanschouwen, dan draait hij wel bij. Om hun eisen kracht bij te zetten besluiten de ouders daarboven om op maandag 21 maart de kinderen thuis te houden. De wethouder laat in een persbericht weten dat het thuishouden van kinderen het probleem niet oplost, maar de ouders denken daar anders over: de publiciteit die dat oplevert, is nooit weg. Die koude dag posten de ouders voor de schoolpoort, terwijl het team binnen werkeloos de uren aftelt.

De volgende dag marcheert een horde ouders en kinderen, begeleid door de wijkagent, van de school naar het stadhuis. Daar aangekomen maken zij op volle geluidsterkte het doel van hun aanwezigheid bekend. In de marmeren hal van het stadhuis wil het lekker galmen. "We hadden de kinderen een beetje opgestookt en ook de buitenlanders", zegt een Nederlandse vergenoegd. Een *flak catcher* draaft op, maar de ouders laten zich niet afschepen. Ten lange leste verschijnt de wethouder ten tonele en ja hoor, hij komt mee. De ouders willen dat hij loopt - "een beetje om hem te schande te zetten" - maar de magistraat geeft de voorkeur aan zijn dienstauto. Om erop toe te zien dat hij niet wegpiept, wringt een moeder zich in de auto.

Op school aangekomen gaat het er fel aan toe. Er vindt een heftige discussie plaats naar aanleiding van de opmerking van de wethouder dat "veel te veel buitenlanders weigeren de Nederlandse taal te leren".¹⁴⁴ En andermaal komt hij met het voorstel meer geld beschikbaar te stellen voor cursussen Nederlands mits er voldoende belangstelling voor blijkt. De wethouder heeft vandaag niet zoveel tijd, maar hij zegt toe binnen enkele dagen naar de C '70 terug te keren.

De eerstvolgende maandag is hij inderdaad present, samen met Wethouder Vermeulen van Stadsvernieuwing en Volkshuisvesting. De actiegroep trekt uit dit

en de heren Jonker en Lubeek, 4-2-1988, 19.30-21.30 uur.

gesprek de volgende conclusies¹⁴⁵ dat gedwongen spreiding van migranten niet mogelijk en wenselijk is, maar dat de gemeente "een meer evenredige verdeling van allochtone en autochtone leerlingen" zal bevorderen door afspraken met scholen en schoolbesturen; dat de nieuwbouwprocedure voor de C '70 zal worden bespoedigd; dat het oude gebouw een flinke opknapbeurt krijgt; dat de schoonmaakuren van de schoolgebouwen worden gehandhaafd; en, tenslotte, dat er voldoende plaatsen beschikbaar komen voor "buitenlandse ouders" die een taalcursus willen volgen.

De ouders zijn niet negatief over de afspraken, maar beseffen terdege dat zij het hoofddoel - meteen minder migranten op school - niet hebben bereikt. Hoewel de leerkrachten in andere gremia nog op volle sterkte doorgaan, loopt de actie van de ouders ten einde. Voor tenminste één Turk is de ontgoocheling zo groot dat hij besluit zijn kind van school te halen.

De actievoerende ouders hebben in woord en daad steun ontvangen van enkele andere oudercommissies en van onderwijsondersteunende instellingen.¹⁴⁶ Met name een Nederlander uit de *Stedelijke Ouderraad* draagt zijn steentje aan de actie bij. Ook de vereniging van Turkse leerkrachten (H-TÖB) verklaart zich solidair. De H-TÖB staat op het standpunt dat de problemen niet specifiek voor de C '70 zijn en dat een buurtgerichte aanpak wenselijk is. Daarom organiseert zij met de Turkse migrantenwerker uit de wijk op 6 maart 1988 in het wijkhuis een speciale bijeenkomst over het onderwerp. Zo'n honderd Turken, vooral uit Het Oude Noorden geven *acte de présence*. Op die bijeenkomst is een comité opgericht, het Gezamenlijke Onderwijs Comité (*Birlikte Egitim Komitesi*), waarin van elke school in Het Oude Noorden twee ouders zijn afgevaardigd. Het comité is sindsdien enkele keren bijeen geweest, maar ontplooit verder geen activiteiten.

Met het aflopen van de actie komen de onderlinge wrijvingen tussen ouders onderling en tussen sommige ouders en leerkrachten naar boven drijven. Eén van de conflicten betreft de vraag in wiens naam handtekeningen van migranten mogen worden verzameld voor de door de wethouder beloofde taalcursussen, en

145 Brief van de actievoerende oudercommissie aan Wethouder van Onderwijs, d.d. 19-4-1988.

146 Bijvoorbeeld van de Stichting 'Samen wonen, samen leven' en van medewerkers van

waar die cursussen mogen worden gehouden. Er ontspint zich een heuse strijd om de gunst van migranten. Een spraakmakende Nederlandse moeder die schoonmaakster is in een nabij gelegen clubhuis dat door bezuinigingen wordt bedreigd, ziet mogelijkheden 'haar' clubhuis aan nieuwe bezoekers te helpen. Een Marokkaanse vader, die voorzitter is van een islamitische stichting, ziet mogelijkheden het voorzieningenaanbod van zijn organisatie te vergroten. En de directeur, die bestuurslid is van de stichting basiseducatie in Het Oude Noorden, ziet het weer anders.

Er doen zich verschillende voorvallen voor die uiteindelijk culminereren in een heus handgemeen tussen deze Nederlandse moeder en de haren en enkele Marokkanen. Aangezien dit relletje zich buiten de school afspeelt, houdt de directeur zich afzijdig, maar beide partijen vatten dat op als steun voor de ander. De Nederlandse moeder (en haar vriendin) plaatsen hun kinderen daarop op een andere school, voor de zoveelste keer overigens. De Marokkaan onttrekt zich voortaan aan de oudercommissie. En hij is niet de enige die het voor gezien houdt. Het eind van het lied is dat de broze samenwerking tussen Nederlanders en migranten in de actiegroep aan gruzelementen valt. Dit is de tragiek van de actie. De strijd voor een andere leerlingensamenstelling brengt ouders samen, maar vormt tegelijkertijd een voedingsbodem voor conflicten.

Kwamen migranten op de C '70 voordien zelden of nooit naar bijeenkomsten van de oudercommissie, gedurende de acties zijn zij in groten getale aanwezig en maken zelfs deel uit van het 'beleidsbepalend' comité. Gold de non-conformiteit van migranten lange tijd als een excuus voor hun uitsluiting van de centrale oudercommissie, zodra het op strijd aankomt en het zaak is een vuist te vormen, lijken de betrokkenen over de bezwaren heen te stappen. Er vindt een andere machtsverdeling plaats, zo lijkt het. Maar zo simpel ligt het niet. Migrantenvrij zijn weliswaar aanwezig in de actiegroep en bij de acties en hebben nu wat meer in de melk te brokkelen, maar dit houdt nog niet in dat zij een doorslaggevende stem in het kapittel hebben.

Het zijn Nederlandse vrouwen die onverbiddeijk een vooraanstaande plaats in de pikorde opeisen. Achteraf doen zij het vóórkomen dat zij de actie hebben geregeld en de migranten op sleeptouw hebben genomen. De migranten zouden

het actievoeren nog niet helemaal onder de knie hebben en niet voldoende tactisch te werk gaan. Zo zouden verschillende migranten neigen naar meer radicale actie - één schiet zelfs zozeer uit zijn slof dat hij de wethouder haast op zijn gezicht tikkert. Dit alles past niet in de Nederlandse actiemoraal, zo vinden de Nederlanders. Uit hun woorden valt tegelijkertijd op te maken dat zij moeite hebben om de migranten op een afstand te houden en dat zij vrezen voor de macht van migranten. Eén Nederlandse verwoordt dat op deze manier: "Er komt hier een Marokkaanse overheersing. Ze zeggen het zelf: 'over een paar jaar zijn wij hier de baas'. Nederlanders moeten de handen ineen slaan. Komt er een moskee, dan een bom erin. Eigenlijk hebben we rellen nodig zoals in de Afrikaanderwijk. Dan luisteren de politici." Een ander valt haar bij: "Ik was er klaar voor, maar de anderen nog niet." Of er inderdaad spoedig zo'n overheersing komt, valt te bezien.

Migranten - met name Marokkanen - klagen juist over gebrek aan invloed in de actiegroep. Eén van hen geeft een voorbeeld van hoe het begin van de actie werd bepaald: "In totaal waren er veertien mensen. Tien zeiden: 'we beginnen volgende week'. [De directeur] en de vier andere Nederlanders zeiden: 'volgende maand'.¹⁴⁷ Toen werd het de volgende maand. Eén Marokkaan werd heel boos. Dit is niet democratisch, waarom wordt er beslist tegen de meerderheid?" Naar zijn gevoel spelen de Nederlandse ouders en leerkrachten onder één hoedje en sluiten zij migranten van medezeggenschap uit.

Dat de leerkrachten een stempel op de actie hebben gedrukt, wordt door de directeur overigens ruitertlijk toegegeven: "Het team hielp op afstand, gaf af en toe een hint, en was ontvankelijk voor de actie." Andere migranten geven vooral culturele verklaringen voor de dominantie van Nederlanders in de actiegroep. Onbekendheid met het Nederlandse fenomeen van actievoeren, angst om af te gaan, een ingebakken terughoudendheid om zich met politieke zaken in te laten, dat alles zou hun volwaardige participatie in de weg staan. Eén gaat zelfs zover te beweren dat zonder Nederlandse inbreng de actie helemaal mislukt zou zijn. Zijns inziens is de sterkte van de oudercommissie afhankelijk van het aantal Neder-

147 Volgens de directeur was het om technische redenen niet mogelijk een actie als zij wilden, op zo'n korte termijn te organiseren. Het plan van de Marokkanen om kinderen zonder begeleiding in het stadhuis achter te laten en niet meer naar school te sturen viel evenmin in goede aarde. In het vuur van de discussie liet de directeur weten dat de school dan geen medewerking meer zou verlenen aan de actie. De Marokkaanse ouders zouden ten onrechte hebben begrepen dat de directeur zich van de totale actie distantieerde, zo verklaart deze.

landers. Naarmate de actie vordert treden bij migranten de mannen naar voren, wat ook voor Nederlanders 'bewijst' hoezeer hun 'cultuur' het actievoeren doorkruist.

Het ultieme actiedoel is de vermindering van het relatieve aantal migranten op school teneinde de situatie op school te verbeteren. In het vuur van de strijd drukken de ouders zich in superlatieven uit hoe vreselijk het is om met zoveel migranten te moeten verkeren. Maar helemaal consistent doen zij dat niet. Nu eens benadrukken zij de problemen bij de integratie van kinderen uit verschillende culturen, dan weer de problemen van de leerkrachten die voor een zwaardere taak zouden staan, maar meestal de negatieve effecten op het niveau van het onderwijs. Het valt mij op hoezeer migranten de opvatting hebben geïnternaliseerd dat zij niet zelfstandig tot goede onderwijsprestaties in staat zijn, maar dat zij zich daartoe moeten omringen met Nederlanders. *Dan* pas kunnen zij de Nederlandse taal leren en zich de Nederlandse manier van doen eigen maken. Dat laatste is voor sommigen welhaast synoniem voor maatschappelijk succes. Deze ideologische voorstelling van de werkelijkheid beperkt zich niet tot de ouders van migranten. Hun kinderen denken er ook zo over. Gedurende de actie wordt de leerlingen duidelijk gemaakt wat de achtergrond is van alle commotie en zij krijgen de opdracht een brief met tekening te maken aan de wethouder. Het meisje Parween schrijft: "Geachte heer Simons. Wij willen veel Nederlanders op school. Omdat veel buitenlanders op deze school zitten. Wij willen veel leren. Dus willen we meer Nederlanders."

De gemeente heeft - voorzover ik dat kan nagaan - geen pogingen ondernomen om de actie te ondermijnen, al hebben de leerkrachten wel kritiek gekregen - ook van collega's van andere scholen - dat zij het onderwijs in beroering brengen. Wellicht komt dit doordat de gemeente zich minder door de gebeurtenissen heeft laten overvallen dan bij de Piramide het geval was. Bovendien is de beleidsvorming, gesanctioneerd door de gemeenteraad, reeds in volle gang, niet in de laatste plaats als gevolg van de Piramide-acties.

6.5 CONCLUSIE

Tot zover mijn beschrijving van de gebeurtenissen in de Maasstad. Mijn bevindingen zijn dat hoewel migranten in het algemeen weinig participeren in oudercommissies, zij op één onderzochte school (de Combinatie '70) actief zijn via categoriale subcommissies, en zij op de andere onderzochte school (de Piramide) participeren in de reguliere oudercommissie. Op beide scholen voeren migranten en Nederlanders via de oudercommissies actie tegen de 'onevenwichtige' samenstelling van het leerlingenbestand, omdat die nadelig zou zijn voor de kwaliteit van het onderwijs en de onderlinge sociale verhoudingen.

Dan nu de vraag met welk paradigma ik deze gebeurtenissen het beste en met de meeste overtuigingskracht kan verklaren, het 'minderhedenparadigma' of het 'minoriseringsparadigma'? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, formuleerde ik in paragraaf 5.1 vijf koppels van rivaliserende hypothesen rond de thema's: machtsvorming, politieke cultuur, klassepositie, overheid en categoriale voorzieningen. Ik zal ze hier stuk voor stuk behandelen.

Machtsvorming: volgens het minderhedenparadigma is de machtsvorming van migranten een kwestie van 'integratie'. In de casus moet dus aanwijsbaar zijn dat de deelname van migranten aan (activiteiten van) de oudercommissie volgt op hun 'aanpassing' aan de Nederlandse levenswijze. Bovendien mogen we redelijkerwijs aannemen dat dit een min of meer vloeiend proces is. Maar in de casus verloopt dat proces tamelijk bizar. Op de Combinatie '70 staan zij aanvankelijk buiten de centrale arena's van de schoolpolitieke macht, gedurende de actie lijken zij erin te zijn doorgedrongen, en daarna staan ze er opnieuw buiten. Op de Piramide vindt hun entree in die arena's plaats in een tijdsbestek van slechts enkele maanden. De acties brengen tientallen, zo niet honderden migranten op de been, wat een aanwijzing van hun 'integratie' zou moeten zijn, terwijl de aanleiding voor hun mobilisatie is gelegen in de, zoals de betrokkenen het zien, hopeloos achterblijvende 'integratie' van 'minderheden' c.q. van henzelf. In beide acties spelen Nederlanders een vooraanstaande rol, wat het aandeel van migranten lijkt te relativiseren. Maar zou ik dan ook de 'integratie' van deze Nederlanders ter discussie moeten stellen?

Volgens het minoriseringsparadigma dringen migranten *dan* in centrale arena's door indien hun sociale omgeving - dat wil hier zeggen de leden van de

reguliere oudercommissie, leerkrachten - daarvoor de politieke ruimte geven. Zij worden echter veelal ideologisch gedefinieerd als 'probleemcategorie', als mensen die niet positief kunnen bijdragen aan het werk van de oudercommissie. Derhalve worden zij daarvan uitgesloten. Op de C '70 spreken sommige Nederlandse ouders nadrukkelijk hun vrees uit voor de machtsvorming van migranten en zij doen er het hunne aan om dat 'kwaad' te voorkómen. Maar ook mensen met minder malicieuze bedoelingen benadrukken het 'anderszijn' van migranten en legitimeren daarmee hun uitsluiting van de reguliere oudercommissie. Als reactie hierop onthouden sommige migranten zich bewust van bemoeienis met de oudercommissie. Pikant genoeg relativieren de betrokken Nederlanders hun bezwaren tegen de manier van doen van migranten enigszins als de oudercommissie politieke macht moet ontwikkelen tegenover de gemeentelijke overheid. Dat blijkt er op de C '70 opeens (beperkte) politieke ruimte te zijn voor migranten. Ook op de Piramide is de toegang van migranten tot het centrum van de schoolpolitieke macht gerelateerd aan de manier waarop zij ideologisch worden voorgesteld. De aanvankelijke non-participatie van migranten gaat samen met hun problematisering. Niet zodra het discours wordt gewijzigd (na 1983) en specifieke kenmerken van migranten ook positief worden gewaardeerd of soms zelfs genegeerd, treden migranten massaal tot de oudercommissie toe. Zelf verklaren ze substantiële invloed te hebben op de besluitvorming in de oudercommissie. Ik ken de hypothese van het minoriseringsparadigma op dit punt de meeste verklaringskracht toe.

Politieke cultuur: volgens het minderhedenparadigma vormt de politieke cultuur van migranten een hinderpaal voor volwaardige participatie. In de praktijk blijkt dit echter allerm minst eenduidig. De ene keer bevorderen culturele factoren de participatie van migranten (bijvoorbeeld wanneer bepaalde netwerken worden gemobiliseerd), de andere keer belemmeren ze die (bijvoorbeeld wanneer sommige mannen niet met vrouwen willen samenwerken), en weer een andere keer zijn dergelijke factoren irrelevant. Er doet zich het merkwaardige feit voor dat wat de één als belemmerende factor aanmerkt, de ander als niet ter zake doende van de hand wijst. Voorzover culturele factoren de deelname aan activiteiten van de oudercommissie in de weg staan, is het de vraag of die altijd bij migranten zijn gelokaliseerd. Zo valt het op dat migranten in de subcommissies op de C '70 meer

belangstelling aan de dag leggen voor onderwijsinhoudelijke zaken dan Nederlandse ouders dat doen. Die beschouwen de oudercommissie op de eerste plaats als een 'veredelde feestcommissie', om het oneerbiedig uit te drukken. Wie de oudercommissie beschouwt als een politiek forum, zal dus logischerwijze vooral de politieke cultuur van de Nederlandse leden aan de kaak moeten stellen. Dat bewijst hoe betrekkelijk de opvatting is dat culturele kenmerken van migranten een sta-in-de-weg zijn.

Niet zozeer politiek culturele factoren zelf, maar de problematisering is contraproductief voor de volwaardige participatie van migranten, zoals het minoriseringsparadigma stipuleert. In Nederland krijgen mensen een plaats in de sociale orde naargelang hun manier van doen. Wie zich conformeert aan de ideologische standaard, verwerft zo een bevoorrechte plaats; wie dat niet doet, staat erbuiten. Zo wordt op de C '70 één Turkse met hoge opleiding en - in de ogen van de Nederlandse leden van de oudercommissie - 'aangepast' aan de Nederlandse levenswijze, als volwaardig lid van de oudercommissie ingesloten. De overigen gelden vanwege hun 'andere sociaal-culturele geaardheid' als 'niet-geïntegreerd' en krijgen zolang die situatie voortduurt, geen toegang tot belangrijke posities binnen de oudercommissie. Voor de 'niet-geïntegreerden' worden aparte subcommissies in het leven geroepen die hun 'geleide integratie' in de Nederlandse politieke cultuur moeten bewerkstelligen. Dat ontslaat - onbedoeld - de reguliere oudercommissie van de verplichting om de verdeling van macht zo te organiseren dat migranten ook een deel krijgen en zo legitimeert minorisering de bestaande situatie. Op de Piramide waar de politieke cultuur van migranten minder sterk wordt geproblematiseerd en het proces van minorisering een milder en positiever karakter aanneemt, vindt een anderssoortige verdeling van de macht plaats. Overigens, of men sociaal-culturele kenmerken van migranten nu positief of negatief waardeert, in alle gevallen gaat het *au fond* om hetzelfde discours. Dat verklaart wellicht mede waarom migranten de ideologie van minorisering zo gemakkelijk internaliseren. Kortom, ofschoon politiek-culturele factoren mogelijk een rol spelen in de participatie van migranten, vind ik de hypothese die uitgaat van het problematiseren daarvan, in deze casus meer verklaringskracht hebben.

Klassepositie: in het minderhedenparadigma wordt de klassepositie van migranten geïsoleerd van hun culturele positie. Bovendien zou de politieke participatie van

migranten uitsluitend de culturele positie betreffen. Op de C '70 en de Piramide heeft slechts een enkeling oog voor klassefactoren, bijvoorbeeld in de observatie dat de (Nederlandse) 'bovenlaag' uit de arbeiderswijk vertrekt en dat bijgevolg het kader uit de oudercommissie wordt afgeroomd. Bij migranten blijft men echter bovenal zoeken naar culturele kenmerken. Uitzonderingen daargelaten, relateert men die kenmerken zelden of nooit aan de klassepositie van migranten, ten dele omdat het zou gaan om kenmerken die zijn meegebracht uit het land van herkomst.

Bezien vanuit de invalshoek van het minoriseringsparadigma liggen de zaken evenwel genuanceerder. Machtsvorming is immers een kwestie van verdeling, de uitkomst van politieke en ideologische processen. Het ideologische proces neemt hier een specifieke vorm aan: minorisering. Mensen kennen betekenis toe aan politiek-culturele kenmerken en problematiseren die naarmate de klassepositie van de betrokkenen lager is. 'Onaangepastheid' krijgt aldus het karakter van 'achterstand', een opvatting die door het hegemonische karakter van minorisering door migranten zelf wordt verinnerlijkt. Deze vervlechting van 'onaangepastheid' en 'achterstand' is duidelijk waarneembaar bij het problematiseren van concentraties van 'minderheden'. Het proces van minorisering is één van de grondslagen voor de vorming van klassendifferenties en beïnvloedt op zijn beurt weer het politieke proces. Wat dit betreft is de rol van ETC-leerkrachten interessant. Zij dragen in belangrijke mate bij aan de reproductie van minorisering en lopen voorop bij de oprichting van aparte oudercommissies voor 'etnische minderheden'. Zij behoren zelf niet tot de laagste sociale klassen en hopen door hun speciale aanpak een bijdrage te leveren aan de verheffing van de overige 'etnische minderheden' uit die laagste sociale klassen. Hun optreden en in zekere zin ook dat van de meeste Nederlandse ouders herinnert sterk aan dat van de voorlieden uit de sociaal-democratische beweging van vóór de oorlog. Het problematiseren van sociaal-culturele non-conformiteit gold ook toen als een manier om een sociale ordening te bewerkstelligen. Het minoriseringsparadigma biedt dit inzicht.

Overheid: volgens het minderhedenparadigma reageert de overheid op de specifieke positie van 'etnische minderheden' door hun 'integratie' te bevorderen. Volgens het minoriseringsparadigma echter is de overheid één van de belangrijkste motoren achter de sociale constructie van 'probleemgroepen' zoals 'etnische

minderheden'. Ik stel vast dat de gemeentelijke (en rijks)overheid zich pas daadwerkelijk gaat beraden op de 'schadelijke' gevolgen van hoge concentratie van 'etnische minderheden', nadat ouders door hun acties de zaak op de politieke agenda weten te plaatsen. In de Maasstad gebeurt dat zeer tegen de zin van de wethouder en veel van zijn ambtenaren. Het heeft er veel weg van dat de visie van het minderhedenparadigma hier op gaat. Toch is het tegendeel waar. Ver voordat ouders in opstand komen tegen de aanwezigheid van 'etnische minderheden' op school, stelt de overheid al officieel vast dat bepaalde migranten een 'probleem' zijn voor de samenleving, dat hun concentratie niet goed is, en dat zij zich geleidelijk dienen te ontdoen van bepaalde als barrières ervaren sociaal-culturele kenmerken. De overheid heeft niet alleen ideologisch deze 'etnische minderheden' geïsoleerd van de *mainstream*, ook door allerlei maatregelen sanctioneert ze de idee dat zij 'anders' zijn en nog geen volwaardige leden van de imaginaire gemeenschap. In het onderwijs komt dat in het bijzonder tot uitdrukking in het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur en in het Onderwijsvoorrangsbeleid. Door bepaalde categorieën migranten louter op grond van hun herkomst aan te merken als categorieën die het zonder extra steun in het onderwijs niet zullen redden, legt de overheid een bijzonder zware wissel op de ideologische voorstelling van ouders en leerkrachten, Nederlanders en migranten. De impliciete boodschap is immers dat 'etnische minderheden' vanwege kenmerken die aan die herkomst zijn verbonden, het vermogen ontberen om volwaardig te participeren in de Nederlandse samenleving en dat zij de hulp van Nederlandse zijde nodig hebben. Hier ligt de kiem voor de politieke bewegingen tegen de aanwezigheid van 'etnische minderheden', zoals op de Piramide en de C '70 het geval is. De gezichtspunt van de overheid komt trouwens ook tot uitdrukking in haar voorstel om aparte oudercommissies voor 'etnische minderheden' in het leven te roepen.

Categoriale voorzieningen: geredeneerd vanuit het minderhedenparadigma zijn categoriale voorzieningen noodzakelijk om de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' van de grond te brengen. Op de C '70 is dit de leidende gedachte achter de aparte subcommissies voor Turken, Marokkanen en andere 'minderheden'. Deze subcommissies, zo hoopt men, zouden kunnen fungeren als 'kweekvijver' voor leden van de reguliere oudercommissie. Inderdaad worden

migranten via de subcommissies gemobiliseerd. Wat dat betreft lijkt de opzet geslaagd. Er vindt evenwel hoegenaamd geen doorstroming plaats naar de reguliere oudercommissie. De aanwezigheid van migranten in het schoolpolitieke proces heeft dus geen wezenlijk gunstig effect op de machtsbalans.

Het minoriseringsparadigma geeft een beter beeld van de werkelijkheid. Categoriele voorzieningen zijn het produkt van minorisering en interfereren in processen van verdeling. Ze geven uitdrukking aan de ideologische voorstelling dat bepaalde categorieën migranten geen deel uitmaken van de imaginaire gemeenschap van Nederlanders en ze legitimeren deze uitsluiting. Voor de reguliere oudercommissie zijn de subcommissies een excuus om geen rekening te houden met migranten. Op de Piramide, waar minorisering minder overheersend is en waar migranten wat meer worden gezien als volwaardig lid van de imaginaire gemeenschap, treden migranten wel rechtstreeks toe tot de reguliere oudercommissie. Daar verandert de machtsbalans in hun richting. Op de C '70 spelen de ETC-leerkrachten een belangrijke rol bij de creatie van subcommissies, mogelijk omdat die hun eigen specifieke belangen ondersteunen. Die belangen liggen bij de continuering van minorisering, simpelweg omdat daarin de *raison d'être* van het ETC-onderwijs en hun positie daarbinnen besloten is.

Samengevat overtuigt geen van de hypothesen van het minderhedenparadigma meer dan die van het minoriseringsparadigma. Het minderhedenparadigma moge dan wel interessant licht werpen op tal van verschijnselen, in dit geval schiet het aan verklaringskracht tekort. Het minoriseringsparadigma geeft een veel scherper inzicht in de processen van machtsvorming van migranten.